

Buurtschappenvisie Gortel Niersen (2015-2030)

Leefomgeving van rust, ruimte en natuur

Rapportnummer CA1331

Colofon

Titel: M. Horst (2015). *Vereniging Gortel Niersen. Buurtschappenvisie met uitvoeringsprogramma. Wapenveld.*

Opdrachtgever: Vereniging Gortel Niersen
p/a Gortelseweg 72
8166 JR Gortel

H.R. Arentsen
(Voorzitter)

Opdrachtnemer: Cultuurland Advies
Postbus 20
8180 AA Heerde

M. Horst
(Projectleider Cultuurhistorie)

Projectcode: CA1331
Versie: 1.00
Datum: 3 december 2015

Sponsors:

Voorwoord

“Het lijkt hier wel een museum!” De vrouw, met een duidelijk westers accent, keek vol verbazing rond toen zij voorbij fietste. Haar spontane uitroep is tekenend voor de indruk die onze buurtschappen maken op mensen die voor het eerst in Gortel en Niersen komen. Het is het bijzondere gevoel alsof je 100 jaar terug gaat in de tijd: een unieke ervaring van rust, ruimte en natuur.

Terwijl ik dit voorwoord schrijf, kijk ik naar buiten. Het is herfst: een prachtige tijd. Er is rust. Toeristen zijn er nauwelijks. De natuur heeft bezit genomen van onze omgeving. Ik denk aan de woorden van de vrouw op de fiets. Nee, het is hier geen museum. Verre daarvan zelfs. Onze buurtschappen zijn zoveel meer dan een prachtige verzameling van boerderijen, hooibergen, een kapel, een schooltje, zandwegen, heide, bossen en wild. Het zijn woon- en leefgemeenschappen die volop in ontwikkeling zijn. Waarin bewoners zich met elkaar buigen over het heden en de toekomst. Met als doel het unieke karakter van onze buurtschappen te behouden en waar nodig te versterken. De wetenschap dat je dit samen moet doen heeft ertoe geleid dat vijf jaar geleden de Vereniging Gortel Niersen is opgericht.

Als voorzitter ben ik bijzonder trots op wat wij in de afgelopen jaren bereikt hebben. Nu is de tijd gekomen om vooruit te kijken: met elkaar te overleggen en te bepalen hoe wij als bewoners van Gortel en Niersen de toekomst van de gemeenschappen zien. Een breed gedragen visie, waarin wij als bewoners aangeven wat wij belangrijk vinden. Een spannend traject werd ingezet: de ontwikkeling van een buurtschappenvisie.

Eerlijk is eerlijk: aan het begin van dit traject heb ik mezelf wel eens afgevraagd: Komt hier überhaupt wel iets uit? Wie kan en gaat ons helpen? Hoe boren wij de benodigde budgetten aan? Onnodige zorgen, zo blijkt achteraf. Een essentieel onderdeel van de ontwikkeling van de buurtschappenvisie waren de keukentafelgesprekken, waarbij op informele wijze met bewoners werd gesproken. Hieruit kwamen meer dan 200 unieke ideeën en voor mij was op dat moment het project al geslaagd. Wat een saamhorigheid bleek uit de gevoerde gesprekken! Hier gaat het om twee buurtschappen die samen werkelijk iets willen bereiken. Nu en in de toekomst.

Als volgende stap in het traject om te komen tot de buurtschappenvisie werd de stickeravond georganiseerd. Tijdens die avond gaven bewoners aan welke ideeën naar hun mening de hoogste ontwikkelprioriteit hadden. Natuurlijk waren daarbij onderlinge verschillen merkbaar. Dat maakte de dialoog juist zo waardevol. Maar er is een gemeenschappelijk besef ontstaan onder bewoners van twee buurtschappen die voorheen niet zoveel gemeen hadden. Ik vind het mooi dat wij elkaar nu samen opzoeken en de gemeenschappelijke wil tonen om het unieke karakter van onze leefomgeving voor de toekomst veilig te stellen.

En nu is de visie gereed. Voor mij ligt een stevig fundament onder de toekomstige ontwikkeling van Gortel en Niersen. De basis hiervoor vormt een verantwoorde landschapsbiografie van waaruit de buurtschappenvisie is ontwikkeld. Dat is een dynamisch proces wat veel denkwerk, flexibiliteit en aanpassingsvermogen vraagt. Want voor bijvoorbeeld het idee van snel internet en goed mobiel bereik is niet zo snel verantwoording te vinden in een historisch feit. Maar het leidt wel tot de vraag waarom oorspronkelijke en nieuwe bewoners in Gortel en Niersen wonen. En dan kom je toch weer uit op kernwaarden als rust, stilte en dicht bij de natuur. Zo vormt de historie het vertrekpunt voor toekomstige ontwikkelingen.

De buurtschappenvisie bepaalt de komende jaren de agenda van de Vereniging. Wij moeten nu doorpakken en de gewenste en beoogde ontwikkelingen concreet uitwerken: de buurtschappenvisie is geen boekje om het boekje. Het is een verantwoording voor alle toekomstige ontwikkelingen in Gortel en Niersen. Misschien moeten we gaande weg thema's toevoegen en wellicht ook laten vervallen. Wij zijn ons in ieder geval bewust van het feit dat wij de visie niet alleen voor onszelf hebben gemaakt, maar vooral ook voor toekomstige generaties. Zodat er nog lang genoten kan worden van al het moois dat onze buurtschappen te bieden hebben.

Herman Arentsen
Voorzitter Vereniging Gortel Niersen

Samenvatting

Inleiding

Vanuit de bewoners van de buurtschappen Gortel en Niersen is er een sterke behoefte om bij hun omgeving betrokken te worden. Niet als enkele bewoner, maar vaak als bewonersgroep of soms zelfs als volledig buurtschap. Een gezamenlijke stem waarmee naar buiten kan worden getreden. Met die reden is door de bewoners de Vereniging Gortel Niersen opgericht. Met een buurtschappenvisie wil de vereniging op een prettige manier het gesprek aan kunnen gaan over de ruimtelijke ordening.

Landschapsbiografie van Gortel en Niersen (600-2015)

Bij het opstellen van de buurtschappenvisie was één van de randvoorwaarden van het bestuur dat niet alleen rechtstreeks naar de toekomst werd gekeken, maar ook dat de bewoners werden meegenomen in de geschiedenis van hun eigen woonplek. Dat is gelukt met presentaties op ledenbijeenkomsten en met het uitbrengen van een eigen, specifiek op de buurtschappen toegeschreven, landschapsbiografie. Op die manier kunnen de bewoners niet alleen tijdens deze buurtschappenvisie, maar ook in de toekomst de landschapsbiografie gebruiken bij veranderingen in hun landschap.

Het landschap werd daarbij in vijf verschillende perioden ingedeeld. In elke periode maakte het landschap van Gortel en Niersen een andere transformatie door. De eerste periode beschrijft het natuurlijke landschap van Gortel en Niersen met de vorming van de stuwwal, de 'witte' en 'bruine' zanden en de 'pseudo-osars'. Vervolgens komt de oudste bewoning aan bod, waarbij vooral in Niersen de grafheuvellijn en het grote complex met raatakkers eruit springen. Vanaf de vroege middeleeuwen ontstonden er enclaves van boeren, die zich verenigden in markegenootschappen en maalschappen. In Gortel ontstonden op die manier de marke van Gortel en de maalschap van het Gortelsche Bos. Niersen had de marke van Vaassen en Niersen en de maalschap van het Vreebosch. De markegenootschappen bestonden uit boerderijen, akkerland en heidevelden. De maalschappen bestonden voornamelijk uit opgaand loofhout en eikenhakhout. Deze situatie zou meer dan duizend jaar stand houden. Totdat tussen 1901 en 1907 koningin Wilhelmina en prins Hendrik zowel beide markegenootschappen als maalschappen opkochten. Vrijwel meteen begon prins Hendrik met het ontginnen van de heidegronden voor bosbouw en jacht. Keuterboeren werden bosbouwers en legden de basis voor het landschap dat wij nu kennen. Aan het einde van de twintigste eeuw kochten steeds meer mensen van buiten de gemeente Epe de oude keuterboerderijen op, waardoor de bevolking zich ververste tot de samenleving die nu in Gortel en Niersen is ontstaan.

Om tafel voor de buurtschappenvisie (2015-2030)

Voor de buurtschappenvisie was het vanuit het bestuur een randvoorwaarde dat alle bewoners van Gortel en Niersen op een laagdrempelige manier de mogelijkheid kregen om hun ideeën en wensen in te brengen. Daarom zijn alle 49 huishoudens benaderd voor een keukentafelgesprek. Uiteindelijk voerde Martijn Horst van Cultuurland Advies tussen 2 maart en 13 april 2015 met 31 huishoudens keukentafelgesprekken. Hierbij werden door de bewoners meer dan tweehonderd unieke ideeën ingebracht. Op 16 april 2015 hebben de bewoners tijdens de tweede bewonersavond een prioritering aangebracht op de ingebrachte ideeën. Daarmee werd duidelijk of één bewoner een idee of wens belangrijk vond of dat tien huishoudens erachter stonden.

Na de prioritering van de bewoners was het aan het bestuur om af te wegen welke ideeën mee werden genomen in de buurtschappenvisie. Uiteindelijk werden 23 ideeën opgeschaald en geselecteerd. Over deze selectie had Cultuurland Advies afzonderlijke gesprekken met Kroondomein Het Loo, gemeente Epe, provincie Gelderland en Waterschap Vallei en Veluwe. Hieruit kwam een conceptbuurtschappenvisie dat in een gezamenlijke 'open discussie' tussen alle partijen werd besproken. De definitieve ideeën werden samengevoegd tot zes verschillende thema's. Onder deze thema's kwamen weer vijftien (opgeschaalde) standpunten te hangen.

Buurtschappenvisie (2015-2030)

A. Buurtschapsvoorzieningen

- A1. Het verbeteren van internet en mobiele telefonie krijgt prioriteit.
- A2. Vanuit de bewoners is er een grote behoefte aan een gemeenschappelijke buurtschapsvoorziening.
- A3. Tussen de bewoners en Kroondomein Het Loo wordt een directe communicatielijn opgezet.

B. Verkeer en veiligheid

- B1. De onveilige verkeerssituatie in beide buurtschappen moet worden aangepakt.
- B2. Verrommeling door verkeersborden moet zoveel mogelijk worden tegengegaan.

C. Wonen

- C1. Veel bewoners zouden graag zien dat er op een andere manier naar erfpacht wordt gekeken.
- C2. Een evenwichtige bevolkingsopbouw is voor beide buurtschappen van vitaal belang.
- C3. De ziekte van Lyme krijgt de komende jaren meer aandacht binnen de buurtschappen.

D. Toerisme

- D1. Overlast van toerisme moet zoveel mogelijk – en meer dan nu het geval is – worden beperkt.
- D2. Voor toeristische voorzieningen, die nog meer overlast veroorzaken, is geen plaats in Gortel en Niersen.
- D3. Een betere toeristische infrastructuur, waarmee de leefbaarheid voor zowel de bewoners als voor de toerist verbetert, is wenselijk.

E. Landschap

- E1. Rust, stilte, donkerte en natuur zorgen voor een ongekeende landschapsbeleving en worden zonder uitzondering behouden en versterkt.
- E2. Het kleinschalige, agrarische karakter van de buurtschappen, met zowel fysieke relictten als levend agrarisch erfgoed, wordt benadrukt en versterkt.
- E3. De ruimtelijke verspreiding van beide buurtschappen moet weer herkenbaar worden.

F. Duurzaamheid

- F1. Een – in het landschap ingepaste – collectieve energievoorziening moet de buurtschappen duurzamer maken.

Aan de slag met het uitvoeringsprogramma (2015-2020)

De thema's en de standpunten zijn opgesteld voor de visieperiode tussen 2015 en 2030 en daarom abstract gehouden. Het uitvoeringsprogramma daarentegen is grofweg opgesteld voor de komende vijf jaar en daarom behoorlijk concreet. In totaal zijn onder de vijftien standpunten 21 uitvoeringsopgaven gehangen. Voor elke uitvoeringsopgave is een stappenplan opgemaakt. Daarin worden contactpersonen bij de gemeente Epe, provincie Gelderland of andere instanties genoemd en tevens inzichtelijk gemaakt of de vereniging met hun uitvoeringsopgaven aanspraak kan maken op subsidieregelingen.

Het systeem van de buurtschappenvisie is met de drie verschillende trappen – thema's, standpunten en uitvoeringsopgaven – zo opgezet dat bij een toekomstige herijking van de buurtschappenvisie gemakkelijk nieuwe uitvoeringsopgaven aan de standpunten kunnen worden toegevoegd.

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Samenvatting	6
1. Inleiding	10
2. Landschapsbiografie van Gortel en Niersen (600-2015)	14
2.1 Het natuurlijke landschap (200.000 v. Chr.-4.900 v. Chr.)	14
2.2 De oudste bewoning (4.900 v. Chr.-600 n. Chr.)	14
2.3 Middeleeuwse boeren bovenop de Veluwe stuwwal (600-1906)	18
2.4 Ontginning van de heidevelden onder Wilhelmina (1906-1959)	24
2.5 Bevriezing van de buurtschappen onder Juliana (1959-1980) en Beatrix (1980-2013)	32
3. Om tafel voor de buurtschappenvisie (2015-2030)	36
3.1 Buurtschappenvoorzieningen (A)	38
3.2 Verkeer en veiligheid (B)	39
3.3 Wonen (C)	40
3.4 Toerisme (D)	42
3.5 Landschap (E)	43
3.7 Duurzaamheid (F)	44
4. Aan de slag met het uitvoeringsprogramma (2015-2020)	46
4.1 Overzichtstabel	46
4.2 Uitvoeringsopgavenkaart voor Gortel	52
4.3 Uitvoeringsopgavenkaart voor Niersen	54
4.4 Stappenplan	56
Bronnenlijst	64
Afbeeldingverantwoording	65

1. Inleiding

Aanleiding en doelstelling

De bevolking van de Veluwe buurtschappen Gortel en Niersen heeft zich de laatste decennia op een natuurlijke wijze ververst van een zelfstandige, lokale samenleving naar een meer-naar-buiten-gerichte, regionale samenleving. Veel van de huidige bewoners werken dan ook niet meer in Gortel of Niersen, maar hebben een baan in de wijde omtrek. Werken en wonen zijn daarmee – in tegenstelling tot de beroepen en huishoudens van de oudere bewoners – vaak gescheiden. Eén ding hebben beide groepen gemeen: ze zijn enorm gehecht aan hun unieke, landschappelijke omgeving.

Vanuit de bewoners is er daarom een sterke behoefte om bij hun omgeving betrokken te worden. Niet als enkele bewoner, maar vaak als bewonersgroep of soms zelfs als volledig buurtschap. Een gezamenlijke stem waarmee naar buiten kan worden getreden. Met die reden is door de bewoners de Vereniging Gortel Niersen opgericht. De vereniging is niet alleen belangenbehartiger van de bewoners, maar functioneert ook als klankbordgroep richting initiatiefnemers die zich bezighouden met de ruimtelijke ordening en zorgt voor onderling contact tussen de bewoners. In de praktijk komt het erop neer dat dit voornamelijk de gemeente Epe, provincie Gelderland, Kroondomein Het Loo en – in iets mindere mate – het Waterschap Vallei en Veluwe zijn.

Om de stem van de bewoners te laten horen en om concreet met een uitvoeringsprogramma aan de gang te gaan merkte de vereniging dat er behoefte was aan een middel om het gesprek aan te kunnen gaan. Daarop heeft de vereniging besloten om een integrale buurtschappenvisie op te stellen. Met de buurtschappenvisie wil de vereniging op een prettige manier het gesprek aan kunnen gaan. De vereniging streeft daarbij drie doelstellingen na, namelijk:

- 1) Het in stand houden, bevorderen en waar nodig herstellen van waarden van landschappelijke, cultuurhistorische, natuurhistorische en ecologische aard;
- 2) Het in stand houden, bevorderen en verbeteren van de kwaliteit van het leefmilieu en het welzijn van de bewoners;
- 3) Het bevorderen van goed beheer van landerijen, landschapselementen, bossen en natuurterreinen.

Gebiedsafbakening en invloedssfeer

Op de buurtenkaart van het rijk zijn beide buurtschappen ondergebracht in de buurt 'Verspreide huizen bosgebied Niersen en Gortel'. Gortel heeft daarin 26 huishoudens, Niersen 23. Het uitgestrekte gebied, met een oppervlakte van 3.709 ha, beslaat de zuidwesthoek van de gemeente Epe en de noordoosthoek van Kroondomein Het Loo. De Vereniging Gortel Niersen heeft niet de bedoeling dat de buurtschappenvisie overal dezelfde invloedssfeer uitoefent. Met deze reden zijn vier symbolische buffers van elk duizend meter om de enclaves geplaatst. In de praktijk zullen de eerste twee buffers (tweeduizend meter) de belangrijkste gebiedsafbakening vormen.

“A’je ze wat beter leert kenn’n dan is die nieuwe import uut Gortel best oardig. Het bent vriend’lijke mensen.”

Een bewoner tijdens de keukentafelgesprekken.

“Het gebied ligt in een uithoek van de gemeente Epe en een uithoek van Kroondomein Het Loo. Dat geeft een eigen dynamiek.”

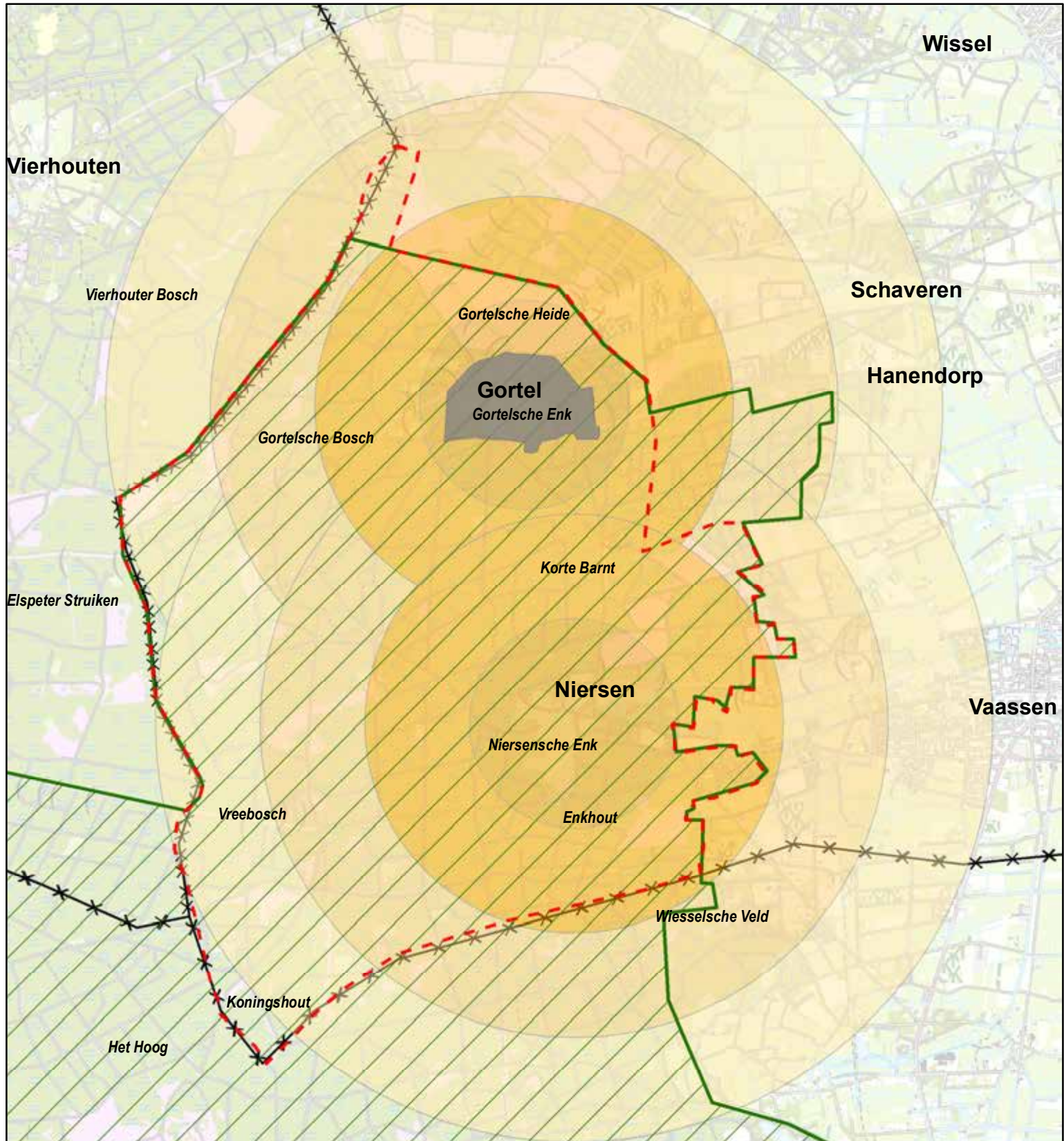
Herman Arentsen, voorzitter van de Vereniging Gortel Niersen, in De Stentor van 1 april 2015.

>>

De buurtschappen Gortel en Niersen liggen bovenop de Veluwe, grofweg tussen Vaassen en Vierhouten, en vallen onder de gemeente Epe. Bijna het gehele historische grondgebied is tegenwoordig eigendom van Kroondomein Het Loo. Vanuit het Rijk is de buurtschap Gortel aangewezen als Beschermd Dorpsgezicht. De provincie Gelderland heeft vanuit haar Omgevingsvisie de volledige historische begrenzing opgenomen als Natura 2000-gebied en binnen haar Gelders Natuurnetwerk laten vallen. Waarbij in het laatste geval de buurtschappen zelf in een Groene Ontwikkelingszone liggen. Vanuit dezelfde Omgevingsvisie is het gehele gebied, op de Oranje- en Vierhousterweg na, tot stiltegebied verklaart. Het Waterschap Vallei en Veluwe heeft aandeel in het sprengstelsel dat bij Niersen zijn oorsprong heeft en tot de HEN-wateren, de belangrijkste ecologische wateren, van Gelderland behoort.

GEBIEDSAFBAKENING EN INVLOEDSSFEER

INLEIDING

Legenda

Grenzen

- Gemeentegrens
- Kroondomein Het Loo
- Beschermd dorpsgezicht

Invloedsfeer van de bewonersvisie

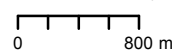
- Primair (1000 m)
- Secundair (2000 m)
- Tertiair (3000 m)
- Quartair (4000 m)

Opdrachtinformatie

Begrenzing

- Historische begrenzing

Schaal 1:50.000 op A4

Bronmateriaal

Kadaster (2013), Kroondomein Het Loo (2015), RCE (2011).

Cartograaf

Martijn Horst, Cultuurland Advies, 2015.

Methodiek

De buurtschappenvisie van de Vereniging Gortel en Niersen komt voort uit de methodiek *community self survey*, waarbij bewoners zelf het onderzoek opzetten en de lijnen uitstippelen. Daarmee is dat een echte *bottom-upbenadering*. Zo werd voorkomen dat de bewoners het gevoel kregen dat deskundigen van buiten hun zaken aanpraatten en dat ze pas achteraf op afgeronde analyses mochten reageren. Van de vijf gangbare onderzoeksmethoden binnen *community self survey* werd bij het opzetten van de buurtschappenvisie van twee methoden in het bijzonder gebruik gemaakt: de *keukentafelmethode* en de *PALED-methode*. Bij de eerste methode gaan bewoners letterlijk aan de keukentafel op een laagdrempelige manier in gesprek over de gewenste veranderingen in het dorp. De tweede methode geeft de bewoners de gelegenheid om met (memo)stickers in een bijeenkomst de wensen en ideeën te inventariseren, prioriteren of nader toe te laten lichten. Door het clusteren van de stickers worden dan de leefbaarheidsknelpunten zichtbaar.¹

De landschappelijke omgeving van Gortel en Niersen was reden om de methodiek met een experiment uit te breiden. Als *pilot* voor de Rijksdienst van het Cultureel Erfgoed werd voorafgaande aan de keukentafelgesprekken de landschappelijke geschiedenis van de buurtschappen inzichtelijk gemaakt met de methode van de landschapsbiografie. Cultuurland Advies presenteerde de landschapsbiografie op een bewonersavond. Afsluitend werd een voorzet voor ideeën gegeven met behulp van een kansencatalogus, waarbij aanknopingspunten voor huidige ruimtelijke ontwikkelingen in het verleden werden gezocht. Op deze manier werden de bewoners nog meer dan normaal betrokken bij hun omgeving.

Begripsbepaling en leeswijzer

De uitkomsten uit alle drie de methoden zijn vervolgens in dit document omgezet in de drie gangbare onderdelen: 'buurtschappenanalyse', 'buurtschappenvisie' en 'buurtschappenplan'.² In de praktijk worden de begrippen vaak door elkaar gebruikt. Toch verschillen ze wezenlijk van elkaar. De 'buurtschappenanalyse' beschrijft het dorp zoals het nu is (stap A en B). Dat is terug te lezen in hoofdstuk 2 en in de apart uit gegeven publicatie van de landschapsbiografie. De 'buurtschappenvisie' is gericht op de toekomst en stippelt een route uit (stap F: Buurtschappenvisie). In dit document is dat uiteengezet in hoofdstuk drie. En het 'buurtschappenplan of -actieplan' geeft invulling aan de gewenste maatregelen (stap F: Uitvoeringsprogramma). Deze wordt behandeld in hoofdstuk 4.

“Weten wat er leeft onder de inwoners van Gortel en Niersen. Dat is het belangrijkste doel van de keukentafelgesprekken.”

Eric Hulstein, projectleider van de buurtschappenvisie bij de Vereniging Gortel Niersen.

“Ik had nog nooit van een enk gehoord. Blijk ik er bovenop te wonen.”

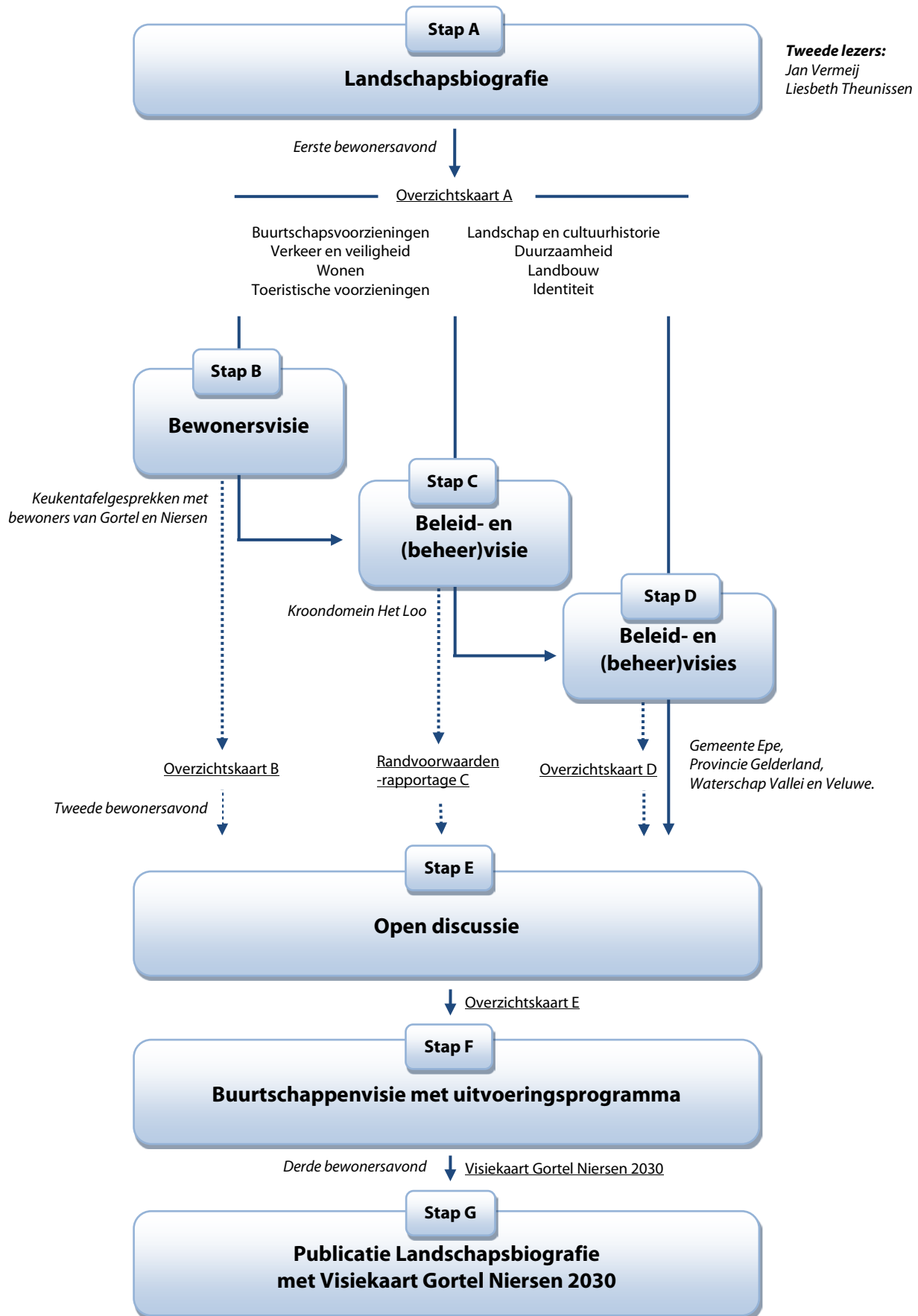
Een bewoner na de presentatie van de landschapsbiografie op de eerste bewonersavond.

>>

Het gehele proces om te komen tot de buurtschappenvisie is op de volgende pagina uitgebeeld in een processchema. In zeven stappen lukte het om grip te krijgen op zowel de landschappelijke geschiedenis, de wensen van de bewoners en de kaders van het beleid.

¹ Engbersen, Uyterlinde, Van Arum & Van der Kooij, 2005, 11-12. De overige drie methoden zijn: dorpspiegel, dorpswaardering en *countryside exchange*. Met name de PALED-methode kan op een efficiënte wijze periodiek worden herhaald. Op die manier kan de Vereniging Gortel Niersen een vervolg geven aan dit document en inspelen op actuele ontwikkelingen, voor nieuw stimulanzen zorgen of richting geven aan activiteiten in de buurtschappen.

² Engbersen, Uyterlinde, Van Arum & Van der Kooij, 2005, 8.

2. Landschapsbiografie van Gortel en Niersen (600-2015)

Dit hoofdstuk is een samenvatting van de uitgebreide landschapsbiografie over Gortel en Niersen, dat als boekvorm door Cultuurland Media wordt uitgegeven.

2.1 Het natuurlijke landschap (200.000 v. Chr.-4.900 v. Chr.)

De omgeving van de buurtschappen Gortel en Niersen is niet altijd zo reliëfrijk geweest als wij nu in het landschap kunnen waarnemen. Tot de voorlaatste ijstijd (200.000-130.000 jaar geleden), was het zelfs een zeer vlakke, uitgestrekte rivierlakte. Rivieren uit de Noordduitse laagvlaktes brachten kwartsrijke zanden mee, die in de bodemkunde ook wel als 'witte zanden' worden aangeduid. Het zijn relatief arme afzettingen. Rivieren uit het zuiden brachten relatief rijke zanden mee. Door een hoog gehalte aan verweerbare mineralen is de kleur bruinachtig en worden ze ook wel als 'bruine zanden' aangeduid. Op de plek van Gortel en Niersen werden zowel de witte als de bruine zanden afgezet.

Vorming van stuwwallen en 'pseudo-osars'

Het vlakke rivierenlandschap hield lang stand, totdat in de voorlaatste ijstijd een ijsskap uit Scandinavië tot stilstand kwam in Nederland. De noordelijke helft van Nederland werd bedekt door een ijsskap met waarschijnlijk een dikte van meer dan tweehonderd meter. De ijsskap kwam onder andere tot stilstand ter hoogte van de Veluwe en stuwde de gronden van de rivierlakte omhoog. Dat was het moment dat het reliëf, zoals wij dat nu kennen, tot stand kwam. De opgestuwde landmassa's worden stuwwallen genoemd. Het hoogste punt dat in de omgeving van Niersen werd opgestuwd is de Broodberg, die achter het Vreebos ligt met bijna 78 meter boven NAP. In Gortel wordt het hoogste punt, van 67 meter boven NAP, bereikt in het Gortelsche Bos achter het Boshuis. De buurtschappen zelf liggen op een gemiddelde hoogte van twintig tot dertig meter boven NAP. Door de zijwaartse stuwning van het landijs werden de witte en bruine zanden van de rivierlakte 'dakpansgewijs' opgestuwd, waardoor de omgeving van Gortel en Niersen – nu nog steeds – bestaat uit lange banen met dan weer relatief rijk en dan weer relatief arm zand.

In de laatste ijstijd (110.000-11.000 jaar geleden) bereikte het landijs Nederland niet, maar was het wel zo koud dat er geen planten konden groeien. De wind had op de vlaktes vrij spel en het zand uit de voorgaande perioden verstoof tot vlaktes met duinen en ruggen; het zogenaamde dekzand. Langs de lage flanken van de Veluwse stuwwallen werd in die periode dekzand in lange en hoge lintvormige duinenreeksen afgezet. In de bodemkunde worden deze linten ook wel 'pseudo-osars' genoemd. Ten noorden van Gortel ligt een reeks van deze landduinen op de Gortelsche Heide. Deze worden ook wel aangeduid met de veldnaam Gortelsche Berg(en). Ten zuiden van Niersen komt eenzelfde soort reeks voor. Daar zijn de veldnamen Wiesselse Bergen en de Valkenberg in gebruik.

2.2 De oudste bewoning (4.900 v. Chr.-600 n. Chr.)

Al tijdens de laatste ijstijd kwamen de eerste bewoners naar de Veluwe. De archeologische vondsten daarvan bestaan vrijwel uitsluitend uit vuurstenen rolstenen, vuistbijlen en afslagen. Nadat de temperatuur definitief ging stijgen – ongeveer 12.000 jaar geleden – kwamen ook de eerste afstammelingen van de moderne mens. De toendravegetatie maakte geleidelijk plaats voor loofbos. Deze jagers en verzamelaars trokken rond, leefden in tenten en maakten gebruik van vuurstenen werktuigen. Hun kampementen hebben in de omgeving van Gortel en Niersen nauwelijks sporen in de bodem achtergelaten. De levenswijze bleef ruim 45 eeuwen lang gehandhaafd, maar vanaf 4.900 v. Chr. kwam daar verandering in. Dat was het moment dat lokale groepen over gingen op een leefwijze met veeteelt en een primitieve vorm van landbouw.

“Voor een deel komt jong dekzand als een dunne ‘floers’ over oudere afzettingen voor. We treffen het aan in de vorm van kilometers lange, 3 à 5 m hoge ruggen, die meestal 50 à 100 meter breed zijn.”

Bodemkundigen in 1982 over de pseudo-osars die ten noorden van Gortel en ten zuiden van Niersen liggen..

>>

De omgeving van Gortel en Niersen maakt in geologisch opzicht onderdeel uit van het Veluwemassief. Dit massief bestaat uit meerdere, hooggelegen stuwwallen en ligt tussen de oostelijke laagte van de IJsselvallei en de westelijke laagte van de voormalige Zuiderzee. Gortel en Niersen bevinden zich op de noordpunt van een stuwwal, die van Rheden tot aan Vierhouten loopt over een lengte van 36 kilometer.

De eerste boeren vestigen zich in de Steentijd

De overgang naar landbouw ging gepaard met technologische veranderingen, waaronder het gebruik van geslepen stenen hakwerktuigen, zoals bijlen en hamerbijlen. Stenen daarvoor kwamen uit heel Europa richting de Veluwe. In Gortel werd onder andere een vuursteen dolk teruggevonden, die gemaakt moet zijn in Noord-Duitsland of Denemarken. In Niersen komen uit deze periode een vijftal klingen, dat zijn langwerpige stukken vuursteen die gebruikt werden als mes of vuursteen, voor. Nederzettingen uit deze periode zijn in het noorden van de Veluwe voornamelijk in de omgeving van Apeldoorn en Nunspeet gevonden, maar er is ook een vindplaats van een nederzettingsterrein op de Gortelsche Heide. Het betreft een groot gedeelte van een vermoedelijke omheining met kuilen en paalgaten. Deze eerste Veluwse boeren leefden aanvankelijk in een bosrijke omgeving. Voor het water werd gebruikt gemaakt van leem- en kleilagen die plaatselijk voorkwamen. Hierop bleef het regenwater staan. Als hun akkers uitgeput waren, kaptten of brandden ze verderop een nieuw stuk bos open, waarop ze nieuwe akkers aanlegden – een vorm van zwerflandbouw.

Grafheuvels als permanente menselijke bouwwerken uit de Bronstijd

Vanaf de Late Steentijd (2.850 v. Chr.) kwam geleidelijk de gewoonte in zwang om doden voorafgaand aan de begrafenis te cremen. In veel gevallen werden uit de overblijfselen van de brandstapel verzamelde menselijke botresten in een urn aan de aarde toevertrouwd, waarna het geheel door een heuveltje werd afgedekt, de zogenaamde grafheuvel. Vooral in de omgeving van Niersen worden een groot aantal van deze grafheuvels aangetrokken. In een gebied van acht bij acht kilometer zijn daar maar liefst 110 grafheuvels aangetroffen. Daarvan zijn er 46 in een zes kilometer lange lijn tussen Niersen en Epe geplaatst. Bij de Niersense Enk stopt de grafheuvellijn, waardoor het vermoeden rijst dat onder de middeleeuwse enk ook nog prehistorische grafheuvels kunnen liggen. In de vroege twintigste eeuw nodigde koningin Wilhelmina de conservator van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, dr. J.H. Holwerda, uit om enkele van deze grafheuvels te onderzoeken. De koningin was net eigenaar geworden van een groot aantal heidevelden, bosgebieden en buurtschappen ten noorden van paleis Het Loo, waar deze grafheuvels lagen. Tussen 1907 en 1911 onderzocht Holwerda in vier onderzoekscampagnes 28 grafheuvels, waarvan er 22 op de lijn waren geplaatst. Het was een van de eerste wetenschappelijke grafheuvelonderzoeken in Nederland.

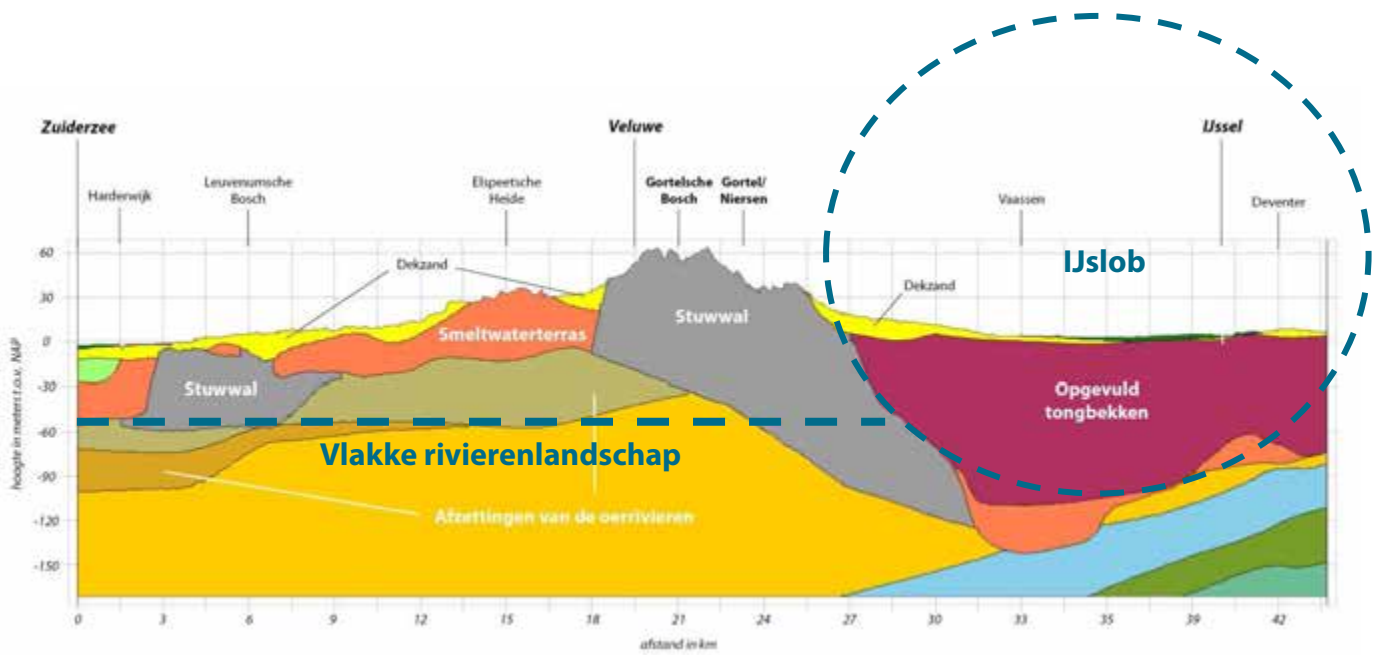
Dat er voor de opgravingen van Holwerda ook al in de grafheuvels werd gegraven wordt duidelijk uit oude verslagen en de bevindingen van Holwerda zelf. Zo geeft de regionaal geschiedschrijver Haasloop Werner al in 1852 aan dat vooral bij het graven naar grind vondsten werden gedaan, maar sommige grafheuvels werden ook *“door de beminnaren van oudheden opgegraven, om urnen te zoeken”*.

Raatakkercomplexen met lage walletjes uit de IJzertijd

Met de groei van de bevolking en de ontwikkeling van nieuwe technieken – zoals de introductie van ijzer, rond 900 v. Chr. – werd het nodig en mogelijk om de landbouwproductie te verhogen. Op de oude zwerflandbouwgronden werden nu systematisch ontgonnen semipermanente akkertjes aangelegd, van zo'n 30 bij 30 meter. Boomstronken, stuiken en stenen werden langs de akkers opgestapeld, waardoor om de akkers walletjes ontstonden, die in de loop van de tijd steeds hoger werden. Binnen zo'n akkercomplex werd vermoedelijk wissellandbouw toegepast. Ten noordoosten van Niersen ligt een gaaf raatakkercomplex van meer dan zeventig hectare. De datering van de raatakkers bij Niersen is door meting van radioactiviteit van houtskool (C-14) gedateerd op 500 v. Chr. en 200 n. Chr.

“De stoomploeg is in staat ons de aanwezigheid van prehistorische nederzettingen in Niersen aan te toonen, doch deze ook volkomen te vernietigen.”

Archeoloog J.H. Holwerda over de stoomploeg van prins Hendrik en zijn onderzoek naar urnenvelden op de heide bij Niersen in 1911.

Gedurende de voorlaatste ijstijd bracht een enorme ijslob reliëf aan in het voorheen vlakke rivierenlandschap. Op de plek van Gortel en Niersen werden daarbij de zandgronden opgestuwd tot een hoogte van zestig tot tachtig meter boven N.A.P.

Graven deed Holwerda niet zelf, daarvoor huurde hij lokale arbeiders uit Gortel en Niersen in. Op bovenstaande foto staan deze arbeiders in 1909 voor de vierkante, witte tent. Met de schop werd door hen het zand laagje voor laagje verwijderd, totdat op een voorwerp of afwijkende laag werd gestuit. Dit kon een aardewerken urn zijn, maar ook beenderen of overblijfselen van hout. Vooral uit Niersen zijn dergelijke grafheuvelvondsten bekend. Alle vondsten werden door koningin Wilhelmina geschonken aan het Rijksmuseum van Oudheden, alwaar een speciale opgravingskamer werd geopend.

2.3 Middeleeuwse boeren bovenop de Veluwe stuwwal (600-1906)

Na de bevolkingsdip van de vierde en vijfde eeuw, nam in de late zesde en vooral in de zevende eeuw de bevolking op de Veluwe weer toe, getuige tal van nieuwe grafvelden en nederzettingen. Het lijkt erop dat dit de periode is, dat het bewoningspatroon in grote mate omkeert: de voorkeur voor nederzettingen op de hogere delen van de Veluwe verschoof naar de lagere flanken. Onder invloed van deze omwenteling veranderden de vanouds goed bewoonde stuwwallen in de loop van de middeleeuwen steeds meer in goeddeels onbewoonde en extensief gebruikte heide- en bosgebieden. Bovenop de stuwwallen kwamen alleen plaatselijk nog kleine bewoonde eilanden voor, zoals Drie, Garderen, Hoog-Soeren, Oud-Kootwijk, Hoog Buurlo, Gortel en Niersen. Deze nederzettingen kregen in de loop van de Vroege Middeleeuwen een vaste plaats. Belangrijk verschil met voorgaande perioden is dat ook de akkercomplexen vast komen te liggen en wordt afgestapt van zwerflandbouw. Deze akkercomplexen worden op de Veluwe ook wel enken genoemd en werden bemest met een combinatie van plaggen en schapenmest om zo de vruchtbaarheid op peil te houden. Zowel Gortel als Niersen hebben een grote enk bij hun buurtschap liggen.

Nadat in de loop van de middeleeuwen de bevolking sterk toenam en grond en hout steeds schaarsere producten werden, moesten de lokale boeren uit de buurtschappen de noodzaak hebben gevoeld om hun enken, heidevelden en bossen te beschermen tegen buitenstaanders. In Gortel gebeurde dit door niet alleen regels op te stellen voor de Gortelsche Enk en de Gortelsche Heide, maar ook voor het gebruik van het Gortelsche Bos. In Niersen gebeurde hetzelfde voor de Niersensche Enk, de Niersensche Heide en het Niersensche Bos. Deze laatste werd later in zijn algemeenheid ook wel het Vreebos genoemd. Een dergelijke vereniging van lokale boeren werd een markegenootschap genoemd. In Gortel waren de boeren verenigd in de marke van Gortel, in Niersen waren de boeren samen met de boeren van Vaassen verenigd in de marke van Vaassen en Niersen. Het aandeel om gebruik te maken van de markegronden was gekoppeld aan de boerderij.

Verenigde buurtgenoten in de marke van Gortel

Voor de boeren was, landbouwkundig gezien, de Gortelsche Enk het belangrijkste onderdeel van het landschap. Daar werd het meest intensief gewerkt, daar moesten de opbrengsten vanaf komen en daar waren dus ook de hallehuisboerderijen gevestigd. Rondom de enk lagen enkwallen met een begroeiing van struiken en eikenhakhout. Door de ophoging met heideplaggen en schapenmest werd de enk steeds hoger en groter. De enk was geen onverdeeld eigendom, maar iedere inwoner uit Gortel had een eigen stuk grond. Naar gelang iemand meer vermogend was, was dat stuk groter of kleiner en men kon daardoor ook akkerland aan- of verkopen. Wanneer de eigenaren in de lente allerlei verschillende gewassen inzaaiden, kon het dus voorkomen dat de enk in de zomer een grote lappendeken van allerlei gewassen was. Veel gebruikte gewassen waren rogge, boekweit, haver en spurrie. Later ook wel aardappelen.

Het aantal boerderijen wisselde door de eeuwen heen met een gemiddelde van tussen de 25 en 35 boerderijen. Zo is uit de verpondingscohierien van het Ampt Epe uit 1663 bekend dat Gortel in die periode minimaal 32 huizen had. In 1832 waren er een stuk minder boerderijen. Rondom de Gortelsche Enk lagen 21 erven. In het Gortelsche Bos lag nog een afgelegen erf langs de Lankertsweg. Twintig jaar later waren er al weer 25 huizen, waar ongeveer 170 inwoners in woonden. Zo schommelde het aantal huizen door de eeuwen heen. In totaal zijn er vijftig erven in Gortel geweest.

“Een ‘marke’ betekende in het Middelnederlands ook wel ‘grens’ of ‘begrensd gebied’.”

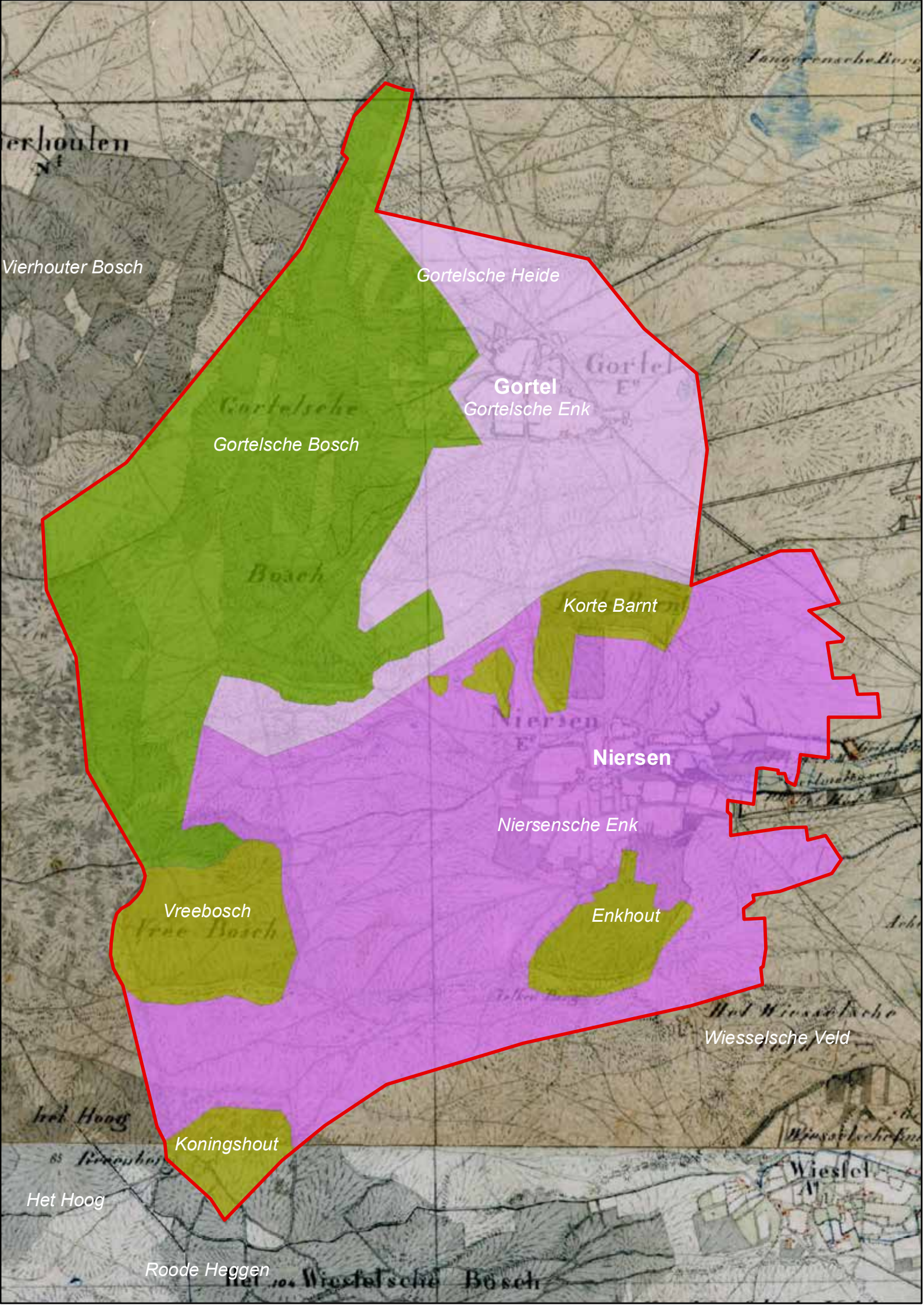
Vroegmiddelnederlands
Woordenboek.

“Het voedsel bestond vooral uit aardappelen. Kaas en vlees zag je bijna nooit. Alleen met Pasen mocht je net zoveel eieren eten als je wilde”

L. Boeve, geboren op 1 juni
1911 te Gortel.

>>

De voormalige eigendomsbegrenzings van Gortel en Niersen gaat terug tot de middeleeuwen. In het noorden lagen de marke van Gortel, waarin de boeren waren verenigd, en de maalschap van het Gortelsche Bos, dat door middel van een aandelensysteem voor iedereen toegankelijk was. In het zuiden lag de uitgestrekte marke van Niersen en de kleinere maalschap van het Vreebosch.

erhoulen

Vierhouter Bosch

Gortelsche Heide

Gortelsche
Bosch
Gortel
Gortelsche Enk

Korte Barnt

Niersen

Niersensche Enk

Vreebosch

Enkhout

Wisselsche Veld

Koningshout

Het Hoog

Roode Heggen

Wisselsche Bosch

Rondom de Gortelsche Enk lag de Gortelsche Heide. Een uitgestrekt gebied, dat oorspronkelijk niet alleen ten noorden van de buurtschap lag, maar ook grotendeels ten zuiden. De begrenzing van de Gortelsche Heide was ten tijde van de markegenootschappen goed te volgen door grenspalen en –doelen’, zodat je als schaapherder niet onbedoeld op andermans gronden kon grazen.

Verenigde buurtgenoten in de marke van Vaassen en Niersen

Niersen had een enk die vergelijkbaar of zelfs groter was dan die van Gortel. Op zijn hoogtepunt met een grootte van 126 hectare. Tegenwoordig is daar door bebossing nog maar de helft van terug te zien. Ook in Niersen was de enk geen onverdeeld eigendom in de marke. Er was echter wel een groot verschil met de Gortelsche Enk. Ten tijde van de eerste kadasterkaart uit 1832 was de enk in Niersen bijna geheel in handen van twee personen, namelijk de kasteelheer van de Cannenburg en kapitalist Willem Loging. Deze verpachtten hun gedeelte van de enk weer aan de kleinere boeren.

In het boerrecht van de marke van Niersen uit 1627 wordt duidelijk dat voor het besturen van de marke een boerrichter werd gekozen uit de gerechtigde boeren. Deze werd gekozen en kon in principe zijn ambt niet weigeren. Hij werd bijgestaan door een aantal “gesworenen”, waarvan er om de twee jaar één aftrad. Samen zorgden de boerrichter en de gezworenen ervoor dat de regels van het boerrecht werden nageleefd. Dat hield in de praktijk vooral in dat ze een handhavingstaak hadden. Het boerrecht staat vol met artikelen waarmee de gewassen op de enk moesten worden beschermd. In Niersen stonden in 1832 rondom de enk 22 huizen. Van deze huizen is tevens een haardstedentelling uit 1749 bekend. Duidelijk wordt dat er 79 mensen boven de vijf jaar in Niersen wonen. Hieronder vallen ook de dertien knechten en ‘meiden’, die op de boerderij van hun werkgever woonden. De bewoners van de boerderijen zijn landbouwers en daghuurders. Eén man is de boswaarder van de maalschap van het Vreebos. Apart genoemd worden drie ‘karremannen’. Van de inwonende kinderen waren er drie tussen vijf en tien jaar, tien tussen tien en vijftien jaar en veertien boven de vijftien jaar. Jonge aanwas bleef dus uit, al is daar geen verklaring voor. Tegenwoordig telt Niersen nog iets meer dan twintig erven en is van twaalf plaatsen bekend dat het erf is verdwenen.

Gezamenlijke eigenaren in de maalschap van het Gortelsche Bos

De maalschap van het Gortelsche Bos bestond niet alleen uit opgaande beuken- en eikenbomen, zoals vaak wordt gedacht, maar had een variatie in grondgebruik van eikenhakhout, opgaand loofhout, heide, akkers en later ook opgaand naaldhout. Een maalschap was toegankelijk door middel van een aandelensysteem en daarmee was het een gemeenschappelijk, onverdeeld eigendom. Het werkte op dezelfde manier als een markegenootschap met als verschil dat de aandelen van een maalschap vrij verhandelbaar waren. Een ieder die een aandeel in het bezit had werd een maalman genoemd en had op basis daarvan een stem binnen de maalschap. Een aandeel moet dus niet worden gezien als een geografisch eenheid binnen het grondgebied, maar als een gedeelte in de jaarlijkse opbrengsten van het grondgebruik.

In het Gortelsche Bos zijn herinneringen aan de voormalige maalschap na meer dan honderd jaar nog steeds zichtbaar. Zo is de entree aan de Lankertsweg bij de Vierhousterweg nog steeds gemarkeerd door een laan van grote, oude beukenbomen. Het Boshuis, waar de boswachter woonde en de maalschap vergaderde, staat er ook nog. Daarnaast blijken normaal uitzijnde bospaden aan de noordkant eeuwenoude grenzen te zijn, die door de maalschap traas werden genoemd. Deze grenzen, een strook grond, werden kaal gehouden, zodat ze ook bescherming boden tegen heidebranden. Aan de oostzijde had de maalschap tevens boswallen als grensmarkering. Veel van deze wallen liggen er nog steeds. De afzetting van het zuidelijke deel met grenspalen en doelen – opgeworpen heuveltjes – is al jarenlang verdwenen. De relicten die echter het meest tot de verbeelding spreken, zijn toch wel de vele hectares oude opgaande loofbossen en het doorgesloten eikenhakhout.

“De erfgenamen hebben geaccordeerd dat niemand voor de ordinaire keur in ‘t velt eenige dop- of schipheide mogen plukken of maaien.”

Een artikel uit het boerrecht van Niersen uit 1627.

“Ik loove en sweere, dat ik de Gorteler Bosch [...] trouw zal wezen, [...] ende niets [...] zal verswijgen dat onse Bosch mach schadelijk wesen: Soo waerlijck helpe mij God.”

Verkorte versie van de eed van de maalschap van het Gortelsche Bos uit 1618. De eed werd tot 1847 door elke nieuwe maalman afgelegd.

In Niersen is de oude grens tussen enk en heide nog steeds zichtbaar. Door een bodemkundig onderzoek is duidelijk geworden dat de Niersensche Enk niet zomaar in het landschap is neergelegd, maar dat de bewoners daar de bruine, lemige zanden voor uitkozen. Daarbij werd tevens duidelijk dat de enk in de afgelopen eeuwen door ophoging met schapenmest en heideplaggen een dikte heeft bereikt van veertig tot negentig centimeter. Tegenwoordig is de Niersensche Enk omgevormd van akkerland naar grasland.

Dat de keuterboeren tot de armste laag van de bevolking hoorden, blijkt al uit het laagste belastingtarief dat deze vaak moesten betalen voor hun woningen. Daar woonden ze dan ook nog eens met zes, zeven, acht of nog meer personen tegelijk. De armoede had onder andere te maken met dat ze het klaar speelden om aan de verarmde heide meststoffen te onttrekken en dat op hun akkers aan te brengen. Op deze manier hadden ze een zelfvoorzieningslandbouw geschapen, maar nadeel was dat ze nauwelijks meededen aan de regionale of landelijke geldeconomie. Toch ontbrak het de Veluwse boeren niet aan kleine nijverheid om naast de landbouw nog iets bij te verdienen. Bosbessen, wilde hop, vlierbloesem, vlierbessen, eikels en poppen van rupsen werden verzameld en verkocht. Andere vormen van bijverdiensten voor vrouwen en kinderen waren spinnen, breien, het maken van heidebezems en het bijeenbinden van heidebosjes.

Aan het einde van de negentiende eeuw daalden de inkomsten van de maalschap van het Gortelsche Bos steeds verder door de wegzakkende houtprijzen. Daarnaast werd de opkomst van de aandeelhouders op de jaarlijkse vergadering alsmaar minder. En door het achterwege blijven van jonge aanwas nam onder de maalmannen de gemiddelde leeftijd toe. Het was een situatie die niet oneindig door kon blijven gaan.

De kasteelheer van de Cannenburgh en de maalschap van het Vreebosch

De bossen die rondom Niersen lagen waren, net als het Gortelsche Bos, ook verenigd in een onverdeeld eigendom van een maalschap. Voorheen werd dit maalschap vaak het Niersensche Bos genoemd, maar gaandeweg de eeuwen kreeg steeds vaker de naam het Vreebosch de overhand. Waarschijnlijk had dit te maken met het steeds kleiner worden van het oorspronkelijk veel grotere Niersensche Bos. De oorzaak kan worden gezocht in overbekapping van het hout of het afbranden van een groot gedeelte van het bos. Voor beiden is bij het Niersensche Bos wat te zeggen, want de naam Vreebosch zou afgeleid zijn van het "in vrede leggen" van het bos, waarmee uitkap voor veertig of soms zelfs zestig jaar verboden was. Op die manier kon het bos zich dan herstellen. Daarnaast is het bekend dat er in 1597 een groot gedeelte van het Niersensche Bos is afgebrand. Gesproken wordt over het afbranden van het 'Vreebos, Coninxholt [Koningshout], Duwekehol [onbekende veldnaam] en de Bernte [Barnt]'. Onbekend is of het bos zich hiervan heeft kunnen herstellen. Vanaf het begin van de negentiende eeuw is het mogelijk om de begrenzing van de maalschap van het Vreebosch beter te begrijpen. Duidelijk wordt dat de maalschap niet (meer) uit één groot grondgebied bestaat, maar dat er vier kleinere grondeigendommen zijn, namelijk het Enkhout (95 hectare), het Vreebosch (126 hectare), het Koningshout (56 hectare) en de Barnt (87 hectare). Daarnaast waren er nog de Nieuwenkamp en de Paardenhegge. Tezamen was de maalschap van het Vreebosch dan bijna vierhonderd hectare groot.

Net als bij de andere Veluwe maalschappen mocht ook hier iedereen die een aandeel, of een gedeelte daarvan, had zich een maalman noemen. De maalmannen kozen dan vervolgens uit hun midden het bestuur. De maalschap van het Vreebosch had een houtrechter, een bosherder en drie gecommiteerden in dienst. In het oudst bekende maalboek van het Niersensche Bos uit 1574 werden deze respectievelijk 'holtrichter', 'buschherde' en 'fursters' genoemd.

Het middeleeuwse wegenpatroon

Vanaf het moment dat de buurtschappen aan het einde van de Vroege Middeleeuwen, waarschijnlijk rond de negende eeuw, definitief op hun huidige plaats kwamen te liggen, kon het wegennet zich uitbreiden. Behalve de traas, die rondom de opgaande bomen van de maalschappen lagen, ontstond er een compleet stelsel van lokale wegen en doorgaande handelsroutes. Het lokale wegenpatroon van de buurtschap Gortel – met wegen als de Lankertsweg, de Hanendorperweg, de Oranjeweg bij De Buurte en de Lange Weg – is tegenwoordig nagenoeg gelijk als het wegenpatroon dat daar drie-, vier- of wellicht zelfs tot achthonderd jaar geleden lag. Dat kwam voornamelijk, omdat de akkerbouw op de Gortelsche Enk vast lag en dat de wegen daarom weinig tot geen 'bewegingsruimte' hadden. Dat was anders voor de wegen, die tussen Gortel en de omliggende dorpen liepen. Dit waren voornamelijk karrensporen in de uitgestrekte heidevelden en hadden daarmee een grote 'bewegingsruimte' in hun trace.

Tussen Gortel en Niersen kon men gebruik maken van het oude tracé van de Elburgerweg, die kronkelend naast de huidige Elburgerweg lag, of van de Weg naar Den Barnt, die langs het bos van de Korte Barnt liep. Beide zijn inmiddels grotendeels in het bos opgegaan. Niersen heeft tegenwoordig een wegenpatroon dat een relict is van het oorspronkelijke wegenpatroon. Met name over de verdwenen westelijke helft van de Niersensche Enk liepen een aantal wegen, die verdwenen zijn. Het uitgebreidere wegenpatroon moet de buurtschap voorheen een ruimtelijker gevoel hebben gegeven. Tegenwoordig bestaat Niersen voornamelijk uit de Elburgerweg, de Niersense Weg en de Enkhoutweg.

***“Het bestaat deels uit
schaarhout, deels uit
eiken, beuken en
andere opgaande
boomen; ook houdt er
zich nog veel wild, als
herten, reeën,
korhoenders en ander
gevogelte in op.”***

Lokale geschiedschrijver
Haasloop Werner over het
Vreebosch in 1852.

***“Zie je daar die witte
opening in de
heuvelrij? Dat is de
'Gortelsche Poort'
van den ouden
Elburger Weg,
waarover de
Hessenkarren
hotsten en de
vischboeren door het
mulle zand
zwoegden.”***

Bezoekersgids voor de
'Opper-Veluwe' uit 1925.

De beuken in het Gortelsche Bos zijn nog aangeplant door de maalmannen van de maalschap. Tegenwoordig zijn ze hun periodieke kap van tachtig jaar voorbij gegroeid en volwassen bomen geworden. Door de schaduwdruk van de beuken en de slecht verteerbare humus is ondergroei niet mogelijk. Wat als relict overblijft, is een monotoon en gelijkjarig beukenbos dat tegen de maximale ouderdom aanloopt. Tegenwoordig wordt dat bos ook wel het 'bos van de dansende bomen' genoemd en wordt het een hoge belevingswaarde toegeschreven.

De Oude Elburgerweg tussen Gortel en Soerel, die tot 1838 werd gebruikt en tot 1795 een Heerebaan was, is nog steeds als karrenspoor in de Gortelsche Heide zichtbaar. Deze weg liep een paar honderd meter westelijker dan de huidige Elburgerweg. Beide wegen moesten een opening hebben in de lange en hoge lintvormige duinenreeksen uit de laatste ijstijd. De opening van de Oude Elburgerweg lag driehonderd meter oostelijker dan de huidige opening van de Elburgerweg en daar zijn de trechtervormige karrensporen nog goed te zien. Tegenwoordig is deze opening in de vergetelheid geraakt, maar een wandelgids uit 1925 herinnert er nog aan: *"Zie je daar die witte opening in de heuvelrij? Dat is de 'Gortelsche Poort' van den ouden Elburger Weg, waarover de Hessenkarren hotsten en de vischboeren door het mulle zand zwoegden."*

Naast het lokale verkeer waren Gortel en Niersen ook opgenomen in enkele doorgaande handelsroutes. Dit kwam met name doordat de Admiraliteit van Amsterdam vanaf 1736 een aantal Heerebanen aanwees, die voor handelaren verplicht waren om te volgen met binnenlands goederenvervoer. Er werden daarbij geen nieuwe routes aangelegd, maar er werd gebruik gemaakt van al bestaande doorgaande routes, zoals de oudere Hanzewegen. Eeuwenlang achter elkaar trokken op die manier handelaren uit Elburg over de heide via Soerel, Gortel en Niersen naar Apeldoorn, Deventer, Zutphen, Doesburg of Arnhem. Spin in het web bij de doorgaande handelsroutes was de herberg Soerel. Dit knooppunt lag ongeveer een uur vanaf Gortel. Vanaf het tweede kwart van de negentiende eeuw werden door de lokale en nationale overheid steeds meer doorgaande zandwegen verbeterd. Voor Gortel en Niersen waren daarbij vooral de decennia tussen grofweg 1832 en 1872 van belang.

“Niersen ligt vijf kwartier van Epe, een half uur van Vaassen, anderhalf uur vanaf Apeldoorn en zeven uur vanaf Arnhem.”

Van der Aa in zijn Aardrijkskundig Woordenboek in 1851.

Het Vaassense bekenstelsel begint in Niersen

Doordat de Veluwe voor het grootste deel uit zand bestaat, zakt het regenwater direct de bodem in. Het grondwater zit daardoor vaak tientallen meters diep en het geïnfiltreerde regenwater voedt daar een grote ‘grondwaterbel’. Door de waterdruk in deze grondwaterbel komt het grondwater aan de flanken van de Veluwe weer aan het oppervlak. Dat is de reden waardoor er daar beken kunnen ontspringen of, zoals in het geval van Niersen, kunnen worden aangegraven. De gegraven ‘sprengkoppen’, onder andere in de Motketel in Niersen, vormen de basis van het Vaassense bekenstel. Een bekenstelsel dat speciaal werd aangelegd om watermolens aan te drijven, zodat papier kon worden gemaakt, koren kon worden gemalen en was kon worden gewassen. De sprengen van het Vaassense bekenstelsel zijn de talrijkste van de Veluwe. De Geelmolensche Beek, Hattemsche Molenbeek, Rode Beek en de Nieuwe Beek tellen samen meer dan vijftig sprengkoppen. De totale lengte bedraagt tegen de twintig kilometer. De oudste molens aan beide beken bestonden al in het midden van de zestiende eeuw. Het systeem is extra complex door de dwarsverbindingen tussen de beken en de overlaten. Het water van drie van de vier beken werd naast het gebruik als krachtbron ook gebruikt als proceswater. Proceswater was van een dergelijke goede kwaliteit dat het ook in het industriële proces kon worden gebruikt. Uitzondering is de Rode Beek die rood, ijzerrijk water bevatte. Dit water kon wel worden gebruikt als krachtbron, maar was ongeschikt als proceswater. De verschillende typen water werden zorgvuldig van elkaar gescheiden.

2.4 Ontginning van de heidevelden onder Wilhelmina (1906-1959)

Aankoop van de markegronden door het Koninklijk Huis

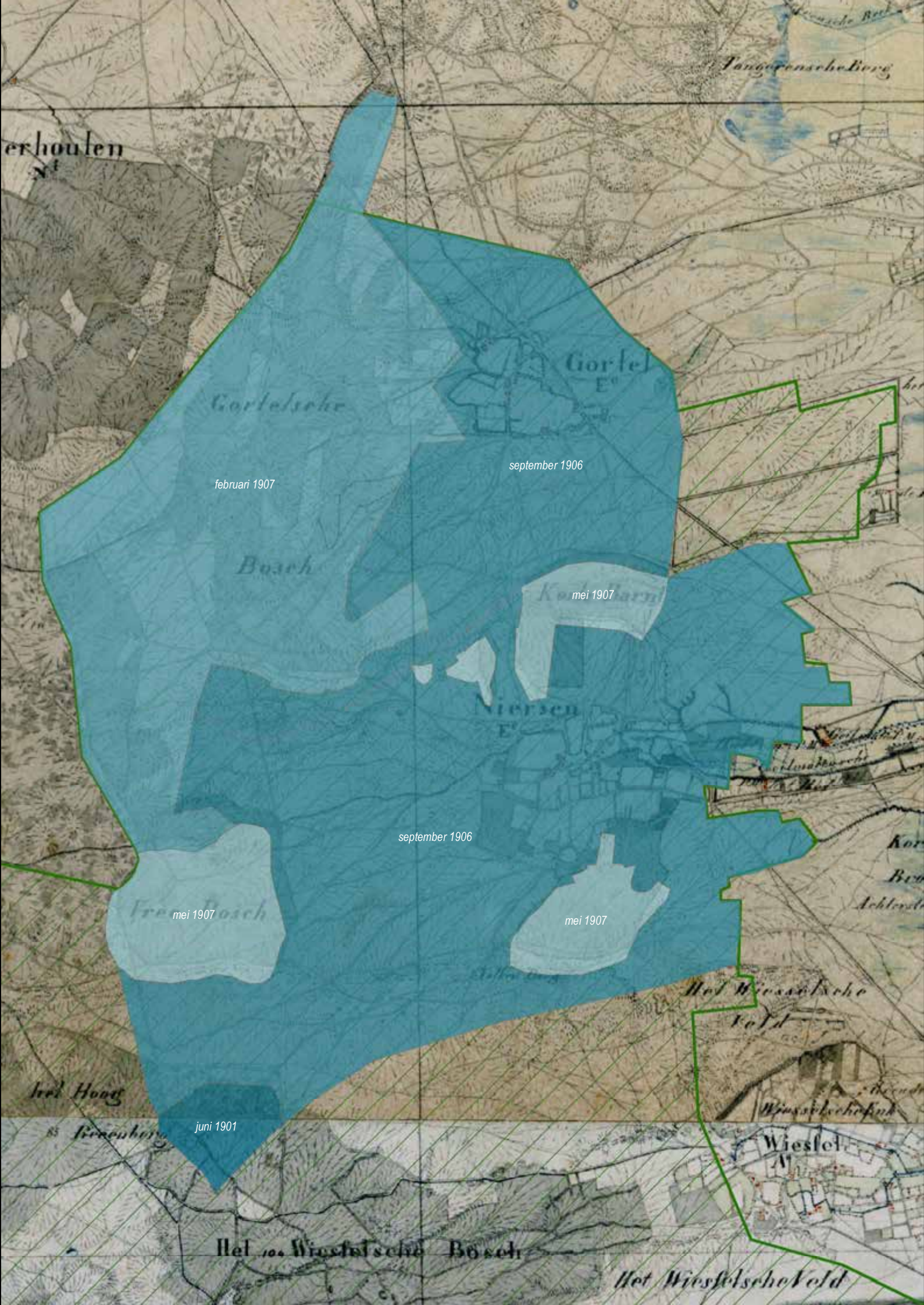
Twee jaar na haar troonsbestijging trouwde de twintigjarige Wilhelmina op 7 januari 1901 met Hendrik Wladimir Albracht Ernst, hertog van Mecklenburg en graaf van Schwerin. De prins was een echte buitenman, en opgegroeid in een dunbevolkt gebied met een dominante bos- en jachtcultuur. Al tijdens de wittebroodsweken op Het Loo in Apeldoorn opperde Wilhelmina de mogelijkheid Hendrik als cadeau voor zijn verjaardag een stuk heide te geven. Op die manier kon Hendrik zijn passie voor bosbouw en jacht ook in zijn nieuwe vaderland ontplooiën. Paleis Het Loo leek daarvoor het meest geschikt, want daar had de Koninklijke familie al een groot bosgebied, dat ook nog eens gemakkelijk was uit te breiden door het onverdeelde eigendom van markegenootschappen en maatschappen op te kopen. Nadat in juni 1901 het Koningshout was aangekocht, volgden na de onderhandelingen met de boeren in september 1906 de markegenootschappen van Gortel en Niersen.

“H. M. de Koningin heeft voor 90 mille de heele buurtschap Gortel gekocht, op een paar boerderijen, de school en de onderwijzerswoning na.”

Anonieme schrijver in de Nieuwe Tilburgse Courant van 18 september 1906.

>>

Tussen 1901 en 1914 kochten Hendrik en Wilhelmina ruim 6500 hectare heide en bos op de Veluwe aan, waarmee ze, samen met de al bestaande domeingronden rond Hoog Soeren en het Paleispark, een aaneengesloten landgoed van meer dan 10.000 hectare creëerden. De grondaankopen rondom Gortel en Niersen vonden voornamelijk in 1906 en 1907 plaats.

erhoulen
N^t

Tangerensche Berg

Gorlelsche

Gorlel
E^o

februari 1907

september 1906

Boesch

Korle Barn
mei 1907

Nierse
E^o

september 1906

Fre Boesch
mei 1907

mei 1907

Het Hong
Berenberg

juni 1901

Het Wiesel'sche
Veld

Wiesel
A^o

Het 10^e Wiesel'sche Boesch

Het Wiesel'sche Veld

Van de markegenootschap van Gortel is bekend dat koning Wilhelmina negentigduizend gulden betaalde voor de gehele buurtschap van dertig boerderijen, honderd hectare bouwland en vierhonderd hectare heidevelden. Slechts enkele boerderijen, de school en de onderwijzerswoning konden niet worden aangekocht. De maalschappen waren gemakkelijker op te kopen, omdat de losse aandelen vrij op de markt te koop waren. Het was rentmeester Tutein Nolthenius die voor koningin Wilhelmina in korte tijd aandelen begon op te kopen. In oktober 1906 had koningin Wilhelmina al 22 aandelen van de maalschap van het Gortelsche Bos opgekocht. Later dat jaar werd het gehele maalschap voor 250.000 gulden aangekocht, waarvan ze in februari 1907 het daadwerkelijk eigendom ontving. In mei 1907 kwam daar ook de maalschap van het Vreebosch bij.

De boswachterijen Gortel en Niersen worden opgericht

De grenzen van de voormalige markegenootschappen en maalschappen werden door het Koninklijk huis losgelaten en ondergebracht in twee boswachterijen; de boswachterij Gortel en de boswachterij Niersen. Al meteen na de aankoop van de markegronden en maalschappen werd begonnen de bosbouwwerkzaamheden. De zode van de boomloze heide werd gebrand, geploegd – dat met de hand of met de stoomploeg gebeurde – en vervolgens beplant. Vooral voor het planten was veel menskracht nodig.

Er werd beplant met twee à driejarige grove den in een plantverband van tachtig bij tachtig centimeter. Een bezoeker uit 1907 schatte dat er op het gehele Loo tussen de drie- en vierhonderd mensen werkzaam waren, bijna allemaal bewoners uit de buurtschappen. Jaarlijks werd er vierhonderd hectare aangeplant. Er werd gewerkt in teams van twee personen. Met een wig maakte een bosarbeider een plantgat in de grond, waar een potertje een boompje instopte. Het potertje was meestal een kind van de bosarbeider en vaak nog geen twaalf jaar oud. Ondanks dat het lichamelijk geen zwaar werk was, waren de omstandigheden vaak verre van ideaal. Het planten vond plaats in de wintermaanden en op de open heide waren de planters blootgesteld aan wind, regen en sneeuw. Prins Hendrik liet, om de nieuwe bospercelen rationeel te verkavelen en te ontsluiten, op grote delen van het nieuwe landgoed kilometerslange rechte wegen aanleggen. De belangrijkste noord-zuidwegen werden genummerd van A tot en met H. Aan beide zijden van de weg werd een brandsingel van berken gepland. Dwars op de noord-zuidwegen kwamen oost-westwegen, zodat er grote blokken ontstonden. Aan de oostkant van de beide boswachterijen zijn deze wegen nog bijna volledig intact. Aan de westkant zijn de meeste wegen verdwenen.

Een groot deel van de twintigste eeuw zou de Koninklijke Houtvesterij de belangrijkste werkgever blijven voor de bewoners van de buurtschappen. Na het planten moest er worden gedund en geveld. Rond de bossen moesten rasters worden geplaatst. In de kwekerijen waar de duizenden jonge dennenboompjes werden opgekweekt, moest onkruid worden gewied en plantgoed verspeend. Vaak hielpen de arbeiders ook bij de drijfjachten van prins Hendrik. Gegevens over de bosaanleg waren in 1948 al moeilijk terug te vinden. Een bedrijfsplan was niet aanwezig en de enkele notities die er wel waren, waren niet van grote waarde. Bovendien was de vakindeling van de boswachterij opnieuw ontworpen, omdat de oude indeling zeer verwarrend was.

De prinsen en hun geliefde jacht

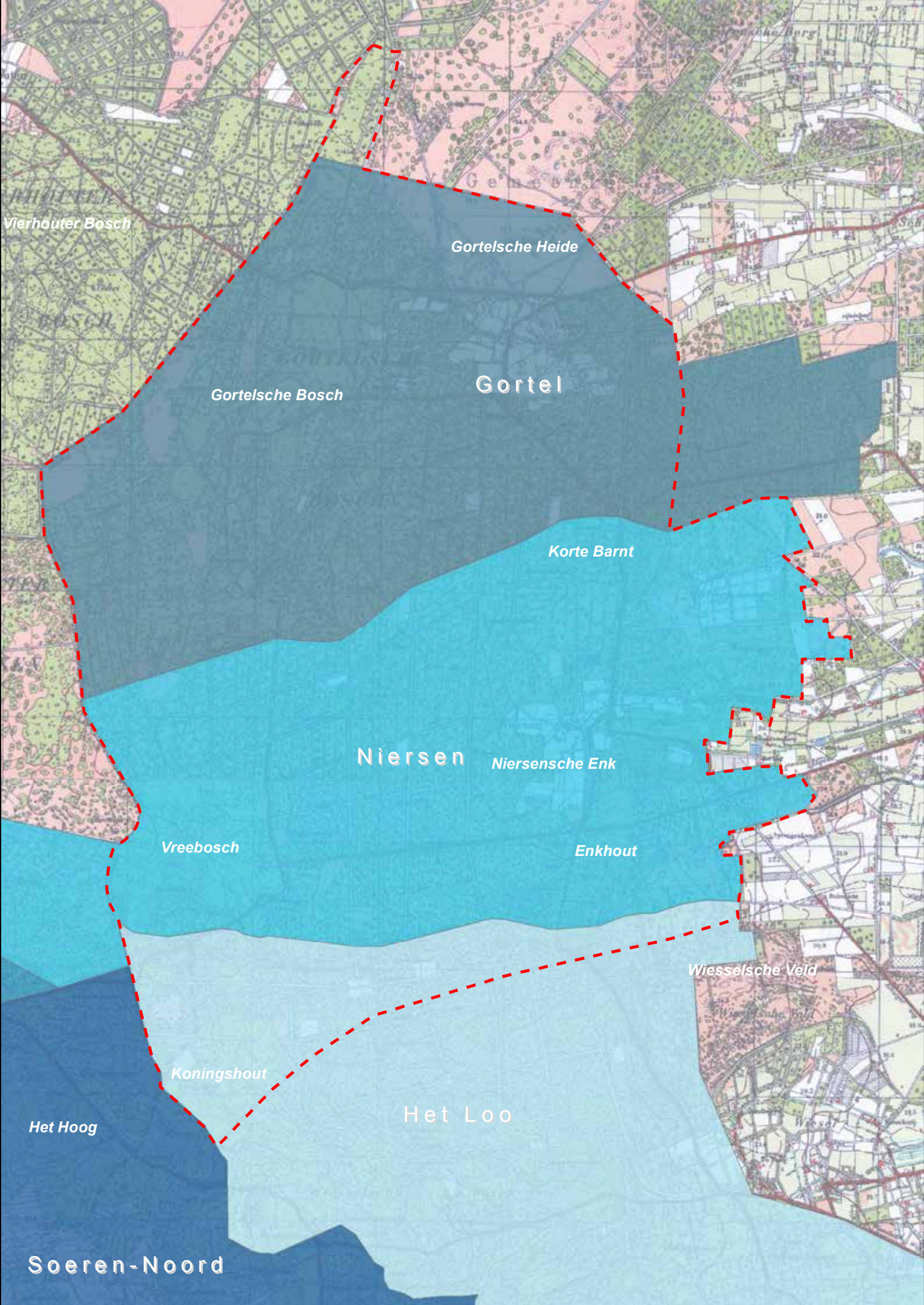
Na de aankoop en de beplanting van de heidevelden begon prins Hendrik met het opzetten van een jachtgebied naar Mecklenburgs model. Speciaal voor het wild liet hij wildweiden, voederakkers en voerhutten aanleggen. Zo schiep prins Hendrik de condities voor een grote wildpopulatie. In 1904 al importeerde hij zwijnen uit Mecklenburg. En uit heel Europa liet hij vervolgens nieuwe edelherten naar het gebied komen.

>>

Het grondgebied van Gortel en Niersen werd na de aankoop van de gronden door het Koninklijk Huis gereduceerd van vier naar twee grote ruimtelijke eenheden. Tevens werd een gedeelte van het grondgebied van Niersen afgesplitst en aan de boswachterij Het Loo toegevoegd, namelijk het al eerder aangekochte Koningshout en de gronden ten zuiden van de Valkeniersweg.

“De woeste gronden, welke in de laatste jaren door H.M. de Koningin te Vaasen en Epe zijn aangekocht, worden langzamerhand in bosschen herschapen.”

Anonieme schrijver in de Nieuwe Tilburgsche Courant van 11 mei 1908.

Vierhouder Bosch

Gortelsche Heide

Gortelsche Bosch

Gortel

Korte Barnt

Niersen

Niersensche Enk

Vreebosch

Enkhout

Koningshout

Wiesselsche Veld

Het Hoog

Het Loo

Soeren-Noord

Voor prins Hendrik was de drijfjacht op zwijnen de favoriete jachttechniek. Voordat zo'n jacht begon, hadden de jachtopzichters enkele gebieden met voldoende dekking gezocht. Dat waren vaak percelen met jongere aanplant, waar de zwijnen vaak kwamen. Er werd een bospad uitgekozen waarlangs de jagers zich konden opstellen. Waar nodig werd het verbreed en opgesnoeid, zodat een breed schootsveld ontstond. Met honden dreven de drijvers het wild vervolgens het bosvak uit, in de richting van de geweelinie. Er werd echter niet alleen op zwijnen, reeën en edelherten gejaagd. Al vanaf de beginperiode joeg prins Hendrik, vaak samen met het Gortelsche jachtgezelschap, 's nachts op korhoenders. Een krantenartikel uit 1911 geeft ook klein wild aan: *“Bij de drijfjacht op Woensdag te Niersen gehouden. werden 292 stuks wild bemachtigd. Aan deze jachtpartij namen deel Z. K. H. Prins Hendrik met genoodigden, en er werd geschoten met 9 geweren, waardoor getroffen werden 99 fazanten, 48 hazen, 163 konijnen en 2 bunsings”*. Niet iedereen was overigens blij met de uitbreiding van de wildpopulatie. Vooral de boeren uit beide buurtschappen en de wilde zwijnen waren geen goede combinatie. De wilde zwijnen brachten grote schade aan de bouwlanden en aardappelakkers aan. Herhaaldelijk moesten de wilde zwijnen binnen de afrastering worden teruggebracht.

De drijfjacht was ook voor prins Bernhard de favoriete jachtmethode. Net als Hendrik was Bernhard fervent jager. Onder zijn bewind kwam de jacht op Kroondomein Het Loo tot grote bloei. Hij was een groot jachtliefhebber, die over de hele wereld jaagde. De drijfjacht kreeg door de jaren heen echter ook grote kritiek. Al in 1917 werd de drijfjacht daarom gedeeltelijk aangepast, zodat de dieren tenminste enige kans van overleven hadden. Ten tijde van prins Bernhard werd de kritiek nog heviger. Tegenwoordig zijn de drijfjachten volledig verleden tijd. Voor het natuurvolgend bosbeheer, dat na 1980 zijn intrede deed, was het nodig om de wildstand naar beneden te brengen. Vooral herten vraten aan de jonge boompjes. De hertenstand werd daarom fors naar beneden gebracht en bijvoeding om die reden gestaakt. Nadat in 2001 werd besloten om, vooruitlopend op de nieuwe Flora- en Faunawet, geen drijfjacht meer toe te passen, werden ook de wilde zwijnen niet meer bijgevoerd. Hun aantal werd tevens naar beneden gebracht tot de draagkracht van het gebied.

Godsdienst en scholing

Zowel Gortel als Niersen hadden tot aan het einde van de negentiende eeuw geen school- of kerkgebouw. De kinderen konden wel beperkt onderwijs genieten in één van de omliggende dorpen. Zo is bekend dat de kinderen uit Gortel rond 1850 naar school gingen in Vierhouten en later ook in Emst. Bronnen over vroege godsdienstbeoefening in Gortel en Niersen zijn nog schaarser. Niersen zal zich daarbij volledig op Vaassen hebben gericht. Dat was, met ongeveer een half uur lopen, relatief dichtbij. In Gortel was in het huis van “den landbouwer D. v. d. B. [...] eene groote kamer, welke tot het houden van godsdienstoefeningen gebruikt werd.” Waar het huis heeft gestaan is niet bekend. Wel is bekend dat het huis in 1887 tot de grond toe afbrandde, waarbij ook de aanwezige kerkbanken prooi van de vlammen werden.

Na het afbranden van de ‘kerkkamer’ zou een eigen kerk- en schoolgebouw uitkomst kunnen bieden voor zowel de bewoners van Gortel als Niersen. Om zowel de kerk als de school te besturen werd in 1889 de vereniging Het Mosterdzaadje opgericht. Het lokaal moest worden gebouwd met vrijwillige bijdragen van een ieder die het doel van de vereniging steunden. Speciaal daarvoor trokken collectanten, achtereenvolgens de heren Sijsling, Zwarts en Vreeburg, door het hele land om geld in te zamelen. Winkelier Dijkkamp uit Gortel stelde grond beschikbaar om het gebouw neer te zetten en de vereniging zag kans om het grondwerk kosteloos uit te voeren met eigen vrijwilligers. Stenen kwamen van de Steenweg in Terwolde. De school bestond in 1890 uit één klaslokaal en startte met 28 leerlingen. Echter, al gauw bleek de school te klein te zijn voor het grote aantal leerlingen. Een nieuw gebouw zou uitkomst bieden en in 1904 werd aan de overkant van de weg grond aangekocht. Schoolmeester en dominee werden vaak vertolkt door dezelfde persoon. Meester Kommers, die van 1928 tot 1967 hoofdonderwijzer was, preekte ook op zondag, gaf catechisatie, deed huisbezoeken en leidde begrafenissen.

“De jacht wordt in de boswachterij Gortel en Het Kroondomein met een hoofdletter geschreven.”

Een stagiair verklaard in 1948 waarom veel houtopstanden er slecht bij staan.

“De lange weg naar Epe of Emst is voor de kinderen, des winters, en ook zelfs des zomers, bepaald niet af te leggen; koude en hitte zijn voor die wichter de grootste hinderpalen en zouden het geregeld schoolgaan wel beletten.”

De burgemeester van Epe probeert in 1860 zijn collega uit Ermelo te overtuigen dat de kinderen uit Gortel in Vierhouten naar school konden.

Veel mannen uit de buurtschappen Gortel en Niersen konden na de overname door het Koninklijk huis aan de slag in de boswachterijen van Gortel en Niersen. Ter vermaak werden af en toe wedstrijden in houtzagen gehouden, zoals hier in 1948 ter hoogte van de Blokhut in Gortel.

Vanaf 1971 was het schoolgebouw in zo slechte staat dat het niet meer dienst kon doen als schoolgebouw. Er werden noodgebouwen achter de school geplaatst. Vrijwilligers restaureerden het oude schoolgebouw alsnog in 1983 en sindsdien doet het weer dienst als kapel. Met de invoering van de basisschool ontstond de behoefte aan een extra leslokaal voor de kleuters. In 1988 werd daarom een derde lokaal in gebruik genomen dat achter de school neer werd gezet. In 2011 kwamen nieuwe noodlokalen, die in 2015 werden bekleed met hout.

Koningin Wilhelmina en haar sociale idealen

Wilhelmina was na het opkopen van de buurtschappen niet alleen staatshoofd, maar ook persoonlijk verantwoordelijk voor de boeren die op haar privélandgoed woonden. De Veluwe boeren waren arm en weinig geschoold. Ze nam daarom veel sociale maatregelen. Vanwege haar warme betrokkenheid bij de bewoners op Het Loo, verzette de koningin zich tegen verhoging van de pacht prijs voor landbouwgrond en de huurprijs van de huizen. In 1918 richtte koningin Wilhelmina haar *Dienst Particuliere Zaken van Hare Majesteit de Koningin voor Het Loo en Omstreken* op. Deze dienst, waar ook vier wijkzusters onder vielen, hield zich onder meer bezig met het organiseren van naai-, kook- en huishoudcursussen. Gestimuleerd werd de oprichting van meisjesclubs en muziekverenigingen. Ook werd gezorgd voor de bouw van buurthuizen in Uddel en Niersen. De directrice had de leiding over de wijkverpleegsters en was de schakel tussen de bevolking en koningin Wilhelmina. Van de afgelegde huisbezoeken deed zij de koningin regelmatig verslag. Koningin Wilhelmina financierde de zusterhuizen in eerste instantie volledig zelf. Na haar dood beleven de zusterhuizen bestaan, maar werden voor de financiering ervan andere bronnen gezocht. Toch zou ook koningin Juliana nog voor tweederde de zusterhuizen blijven financieren. Al vanaf de jaren twintig was het de gewoonte van koningin Wilhelmina om samen met de bewoners van Gortel, Niersen, Uddel en Elspeet gezamenlijk het kerstfeest te vieren. Soms op locatie bij de arbeiders, maar vaak ook op paleis Het Loo. Chocolademelk werd geschonken en presentjes werden uitgedeeld. Dat waren bijvoorbeeld kerstbroden, kerstboompjes of andere 'passende geschenken'. De gezamenlijke kerstviering zou tot in de jaren zeventig doorgaan.

Behalve haar sociale inbreng was koningin Wilhelmina erop gebrand dat er voldoende werk was voor de bewoners van haar buurtschappen. Dat gaf wrijving met opperhoutvester Tutein Nolthenius, die zich verantwoordelijk was voor de bedrijfseconomische resultaten. Al in 1924 wees hij Wilhelmina op het veel te hoge aantal vaste medewerkers op de Houtvesterijen. De Houtvesterij bood de bewoners van Gortel, Niersen, Hoog Soeren en Uddel in de crisisjaren een bestaanszekerheid die elders op de Veluwe niet te vinden was. Openlijk kritiek was er echter ook en dan met name over de hoogte van het loon en de daarbij behorende pensioenen.

Toerisme komt op

De eerste vormen van toerisme in Gortel en Niersen kunnen al halverwege de negentiende eeuw worden genoteerd. Het zijn met name romantische geschiedschrijvers, die verslag doen van lokale gebruiken, legendes en sagen. In hoeverre die publicaties een grote stroom van bezoekers op de been bracht is niet te achterhalen. Vanaf het begin van de twintigste eeuw is dat wel te volgen. In 1919 had rijwielpaden- en wegenvereniging *De Noord-Veluwe* al tal van nieuwe fietspaden aangelegd, waaronder een grintweg met fietspad van Vierhouten naar Gortel en van Wenum naar Niersen. Ook de Oranjeweg tussen Gortel en Emst en de doorgaande route van tussen Gortel, Tongeren en de Dellen kregen een fietspad. Een bezoekersgids uit 1925, met de titel 'Gids voor Opper-Veluwe', geeft een beschrijving van wat een reiziger uit de richting van Tongeren tegenkomt: *"Nog één heuvelrij over – daar ligt de oude buurschap Gortel voor ons als een oase te midden der heide en het uitgestrekte bosch van eiken, beuken en dennen. [...] De antieke boerenhuizen met rieten daken liggen verstrooid tusschen kampjes met geel koren, groene aardappels en witte boekweit. Aan den rand der hei staan de bouwvallige schaapskooien met de bemoste stroomdaken. Vreedzaam grazen de schaapjes tegen de glooiing der heuvels. Het Boschhuis kijkt van zijn hoogte even uit het geboomte."* Het Boshuis was voor de massale bebossing een uitzichtpunt waar – bij helder weer – het legerkamp bij Oldebroek en de dorpen Heerde, Epe en Vaassen te zien waren. Toch was er ook terughoudendheid vanuit het Koninklijk huis. Onder Wilhelmina was het grootste deel van de bossen slechts enkele weken per jaar voor een beperkte groep bezoekers opengesteld. Koningin Juliana versoepelde de openstelling enigszins, maar ook voor haar was Het Loo in eerste instantie een privé domein waar prins Bernhard en zij zich konden terugtrekken. Voor een beperkte groep wandelkaarthouders werden de bossen de helft van het jaar opgesteld: van 15 april tot 15 september. Tegenwoordig is het grootste gedeelte van het gebied het hele jaar opengesteld.

"Een aardig intiem karakter droeg het défilé, dat om kwart over elf werd gehouden door de pachters van Gortel en Niersen voor koningin Wilhelmina. In den stoet gingen versierde boerenwagens en fietsen."

Anonieme schrijver in De Telegraaf van 29 september 1938 over de viering van het veertigjarig jubileum van koningin Wilhelmina.

"Niersen is – door de afwisseling van hoog en laag land, zijn vergezichten en zijn antieke hofsteden – als een Veluwsch Zwitserland."

Bezoekersgids voor de 'Opper-Veluwe' uit 1925 over Niersen.

In Niersen, Hoog Soeren en Uddel liet koningin Wilhelmina zusterhuizen bouwen, van waaruit zusters als een soort wijkverpleegkundigen het personeel en de bevolking bedienden. Op deze foto is het zusterhuis in Niersen te zien. Achter het huis was een gemeenschapsruimte.

Fietsende toeristen zijn inmiddels meer dan honderd jaar een bekend gezicht in Gortel en Niersen. En waar voorheen de fietspaden voornamelijk een ondergrond van schelpen of leem hadden, hebben ze tegenwoordig een ondergrond van beton.

2.5 Bevriezing van de buurtschappen onder Juliana (1959-1980) en Beatrix (1980-2013)

Terwijl na de Tweede Wereldoorlog de arbeidskosten stegen, daalden de houtprijzen gestaag, waardoor de marge op bosbouwproductie op Kroondomein Het Loo steeds verder onder druk kwam te staan. Onder Wilhelmina was er bovendien altijd veel geld uitgegeven aan sociale voorzieningen voor de bewoners van de buurtschappen. Naast het schamele inkomen uit hun landbouwbedrijfjes verdienden veel inwoners uit de buurtschappen wat bij als bosarbeider op de Koninklijke Houtvesterij. Wilhelmina was niet alleen werkgever, maar verhuurde ook de woningen, verpachtte alle grond en betaalde het maatschappelijk werk, de wijkzorg en de werkloosheidsuitkering. Dat kostte meer dan het opbracht, maar Wilhelmina vond haar sociale betrokkenheid erg belangrijk. De toenmalige opperhoutvester becijferde in 1963, een jaar na Wilhelmina's overlijden, dat er bij ongewijzigd beleid een jaarlijks exploitatietekort van bijna een kwart miljoen gulden zou ontstaan. Het roer moest dus om en er werd een zakelijker koers ingezet. Sociale zorg werd een taak van de gemeenten, het personeelsbestand werd ingekrompen en op de landbouwgrond moest het grote aantal keuterboeren plaatsmaken voor enkele moderne, rendabele landbouwbedrijven. Ook het bosbeheer werd gemoderniseerd. Arbeid maakte plaats voor machines, de motorzaag deed haar intrede en het paard verdween. De oude verwevenheid tussen de buurtschapsbewoners en Wilhelmina's boswachterij werd langzaam losgeweekt.

Woningbouw, industrie en landbouwhervorming blijven uit onder Juliana (1948-1980)

Was aan het begin van de twintigste eeuw de band met het Koninklijk huis de kracht van Gortel en Niersen, mede doordat er werkgelegenheid en een sociaal stelsel door werd gecreëerd, zo'n zestig jaar later bleek het juist de kwetsbaarheid te zijn. In heel Nederland was de wederopbouw – met grote naoorlogse woningbouwprojecten, ruilverkaveling voor een efficiëntere landbouw en nieuwe industrieterreinen – in volle gang, maar dergelijke ontwikkelingen bleven in Gortel en Niersen uit. Beide buurtschappen lagen door de onhoudbaarheid van het sociale stelsel en het uitblijven van nieuwe ontwikkelingen als bevroren in het landschap. Halverwege de jaren zestig kwam daar vanuit de publieke opinie steeds meer aandacht voor. In 1965 wordt geschreven: *“Gortel, een Nederlands gehucht waar 120 Nederlandse mannen, vrouwen en kinderen nog onder onvoorstelbaar primitieve omstandigheden moeten leven. Gortel heeft nog geen elektriciteit, geen gas, geen verharde toegangswegen en geen enkel openbaar vervoer. De bejaarden, die in Gortel wonen - en dat zijn er heel wat, want de jonge generatie heeft dit gehucht schielijk verlaten — kunnen 's avonds niet weg. Er is geen bus die Gortel aandoet en in deze maanden zijn de toch al slechte wegen volstrekt onbegaanbaar. [...] En in Niersen, drie kilometer hier vandaan, is 't precies hetzelfde.”*

De uitloop kwam na de Tweede Wereldoorlog op gang. Zo erg zelfs dat er op een gegeven moment nog maar veertien kinderen in Gortel op school zaten. Kroondomein Het Loo liet de woningen keuren met het gevolg dat veel woningen voor permanente bewoning werden afgekeurd. Als vakantiewoning konden ze echter nog wel worden verhuurd. De oude boerderijen dienden door de nieuwe huurder te worden opgeknapt, anders mocht men ze niet betrekken. In 1975 werd de huur op tweeduizend gulden per jaar gesteld. Een huurprijs die in die tijd alleen voor de rijkere burger was weggelegd en wie *“in de vroege lente dan ook door Gortel reed, zag overal deze tweede woningen staan, waarvan de luiken gesloten waren.”*

Eind jaren negentig van de twintigste eeuw komt in deze huursituatie weer verandering. De voorloper van Kroondomein Het Loo, de Koninklijke Houtvesterijen, gaat vanaf dat moment de huurwoningen in de buurtschappen Gortel en Niersen in de vrije verkoop doen. De dienst wil door commerciëler te werken de dalende inkomsten van de dienst compenseren. De eerste woning werd voor een bedrag van 245.000 gulden verkocht. Daarnaast moest de koper 15.000 gulden per jaar voor de erfpacht betalen.

“Een reeds langgekoesterde wens is dat er meer woningen zullen worden gebouwd om de leefbaarheid van beide dorpen te verbeteren. In 1964 zullen in Niersen twee nieuwe woningen worden gebouwd, in 1965 zal dit waarschijnlijk in Gortel gebeuren.”

De Provinciale Landbouwkundige Dienst probeerde tussen 1961 en 1967 de leefbaarheid in beide buurtschappen te verbeteren.

Het was opperhouthvester Reinders die probeerde om met verdere mechanisatie en rationalisatie van het bosbedrijf een extensievere bedrijfsvoering voor elkaar te krijgen. Niet alleen door zijn eigen medewerkers met machines te laten werken, maar ook door werkzaamheden uit te besteden.

In 1956 hadden slechts vijf van de 37 geïnventariseerde woningen de beschikking over gas, waarvan er vier in Niersen. Geen enkele woning had toegang tot stromend water en elektriciteit. Uit een later rapport van architect Klijnstra uit Amersfoort bleek dat in Gortel acht woningen werden afgekeurd, zeven matig van staat waren en elf redelijk goed. In Niersen was de toestand ongeveer hetzelfde als in Gortel.

Inwoners van Gortel schreven brieven aan de Koningin om de verkoop van huizen aan buitenstaanders te voorkomen. Een inwoner uit Gortel vertelde: *“Het karakter en de cultuur van de dorpjes zal veranderen. De eigen mensen kunnen de huizen niet betalen. Om de 15.000 gulden per jaar erfpacht te betalen, moet je goed bij kas zitten. Over het algemeen hebben we als gemeenschap niet zo veel aan deze mensen. Ze nemen niet actief deel aan het dorpsleven. De huizen zullen tweede woningen worden en daarom het grootste gedeelte van het jaar leegstaan.”* Het scenario waar deze bewoner bang voor was, is echter niet uitgekomen. Anno 2015 zijn veel van de oude huurhuizen gekocht door mensen van buiten de gemeente en het blijkt dat juist de nieuwe bewoners zich in ruime mate inzetten voor deze buurtschappenvisie.

Natuurvolgend bosbeheer in de boswachterijen onder Beatrix (1980-2013)

Meteen na haar inhuldiging in 1980 zette koningin Beatrix zich aan de modernisering van Kroondomein Het Loo. Zij werd daarbij geholpen door de jonge, juist aangestelde, opperhoutvester Jaap Kuper, die in 1979 de gepensioneerde opperhoutvester Reinders opvolgde. De eerste maatregel onder koningin Beatrix was het opzetten van een deugdelijk rekenmodel, waaruit al snel bleek dat bosbouw op Het Loo een grote verliespost was. Arbeid was zo duur geworden en hout zo weinig waard, dat de gangbare bedrijfsvoering – aanplant, dunning en snoei – slechts mogelijk was met de inzet van subsidies. Een negatief bedrijfsresultaat zou wettelijk met de verkoop van goederen gecompenseerd moeten worden, en dat moest kosten wat het kost voorkomen worden. Daarom werd er een nieuw bosbouwbeleid ingezet.

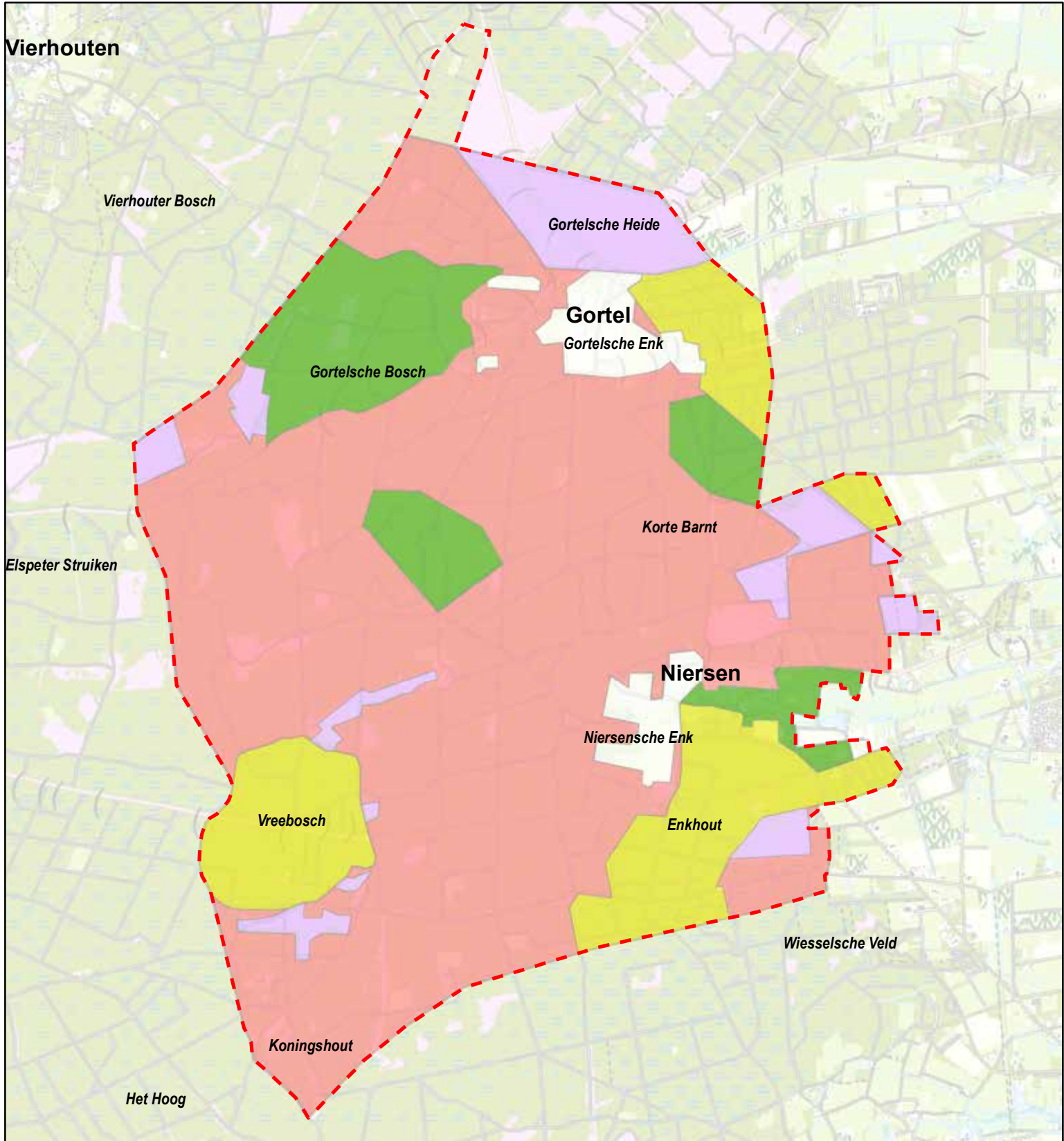
Bossen werden omstreeks 1980 allang niet meer gezien als enkel productieruimte voor hout en jacht, want natuur en recreatie waren minstens zo belangrijk. Om rechte bomen te produceren was het voor 1980 gebruikelijk om percelen in één keer dicht op elkaar te planten. Zo groeiden bomen recht omhoog, zonder al teveel zijtakken en noesten, en konden ze na een jaar of tachtig ook perceelsgewijs geoogst worden. Tegelijkertijd maakte een dergelijke monocultuur de bospercelen niet alleen kwetsbaar voor stormen, ziekten en plagen, maar het maakte ze ecologisch en landschappelijke ook nog eens weinig interessant. De nieuwe opperhoutvester Kuper vond een simpele, maar gedurfde oplossing. Hij stelde voor om alle bosbouwkundige activiteiten achterwege te laten, het bos zichzelf te laten verjongen en dat vervolgens te oogsten. De kwaliteit van de stammen zou misschien teruglopen en ook de opbrengst in kubieke meters hout, maar tegenover de lagere inkomsten staan dan vele malen lagere kosten, waardoor het nettoresultaat uiteindelijk positief zal zijn. In 1984 werd met de nieuwe aanpak gestart. Natuurvolgend bosbeheer, zoals de methode al snel genoemd werd, bleek rendabeler dan de oude bosbouwpraktijk, gaf de natuur meer ruimte en leverde ook nog eens een veel aantrekkelijker landschap op voor fietsers en wandelaars. Kaalkap vond niet meer plaats en waar vroeger homogene productiebossen stonden waren nu steeds vaker gemengde bossen te vinden, met jonge en oude bomen door elkaar, met ingestorte bomen en open plekken. Hoewel de methode niet helemaal nieuw was, was Het Loo wel het eerste Nederlandse bosbouwbedrijf dat natuurvolgend bosbeheer op grote schaal doorvoerde.

“De ontwikkeling van het bos verloopt volgens spontane processen en leidt tot een hogere staande houtvoorraad, een grotere leeftijdsvariatie op kleine schaal, variatie in boomsoorten-samenstelling en meer dood hout”

Opperhoutvester Jaap Kuper in het Beheerplan 2012-2022.

Het natuurvolgend bosbeheer is in Kroondomein Het Loo tegenwoordig onderverdeeld in drie bostypen, die elk hun eigen beheer kennen. In bosreservaten wordt niet actief beheerd, behalve wanneer uitheemse soorten zich er vestigen. Inheems uitkapbos is verreweg de belangrijkste en wordt beheerd door hout te oogsten met periodieke dunningen. En in het uitheemse uitkapbos ligt het accent nog volledig op de productiefunctie.

Legenda

Bostypen

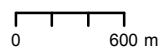
- Bosreservaat
- Inheems uitkapbos
- Bouwland
- Uitheems uitkapbos
- Heide of open terrein

Opdrachtinformatie

Begrenzing

- Historische begrenzing

Schaal 1:50.000 op A4

Bronmateriaal

Kroondomein Het Loo (2012)

Cartograaf

Martijn Horst, Cultuurland Advies, 2015.

3. Om tafel voor de buurtschappenvisie (2015-2030)

Bij het opstellen van de buurtschappenvisie was één van de randvoorwaarden van het bestuur dat niet alleen rechtstreeks naar de toekomst werd gekeken, maar ook dat de bewoners werden meegenomen in de geschiedenis van hun eigen woonplek. Dat is gelukt met presentaties op ledenbijeenkomsten en met het uitbrengen van een eigen, specifiek op de buurtschappen toegeschreven, landschapsbiografie. Op die manier kunnen de bewoners niet alleen tijdens deze buurtschappenvisie, maar ook in de toekomst de landschapsbiografie gebruiken bij veranderingen in hun landschap. De toekomst is daarbij een ruim begrip en daarom is de tijdsperiode van de buurtschappenvisie ingekaderd op de komende vijftien jaar. In het uitvoeringsprogramma wordt deze periode weer in drie termijnen ingedeeld.

Een andere randvoorwaarde vanuit het bestuur was dat alle bewoners van Gortel en Niersen op een laagdrempelige manier de mogelijkheid kregen om hun ideeën en wensen in te brengen. Daarom zijn alle 49 huishoudens benaderd voor een keukentafelgesprek. Uiteindelijk voerde Martijn Horst van Cultuurland Advies tussen 2 maart en 13 april 2015 met 31 huishoudens keukentafelgesprekken. Hierbij werden door de bewoners meer dan tweehonderd unieke ideeën ingebracht, die door Cultuurland Advies in negen verschillende werkthema's werden ingedeeld.³

Op 16 april 2015 hebben de bewoners tijdens de tweede bewonersavond een prioritering aangebracht op de ingebrachte ideeën. Daarmee werd duidelijk of één bewoner een idee of wens belangrijk vond of dat tien huishoudens erachter stonden. De tweehonderd ideeën werden thematisch op posters gezet en elk huishouden kreeg tien (van een anonieme code voorziene) stickers en kon deze bij zijn of haar tien beste ideeën plakken. Een enkeling was gemachtigd om voor meerdere huishoudens te stickeren. Doordat de ideeën van tevoren al waren verspreid, hadden veel bewoners thuis al hun keuze gemaakt.⁴

Na de prioritering van de bewoners was het aan het bestuur van de vereniging om af te wegen welke ideeën mee werden genomen in de uiteindelijke buurtschappenvisie. Uiteindelijk haalden 23 ideeën de buurtschappenvisie.⁵ Het bestuur hanteerde daarbij de volgende criteria:

- Ideeën moeten voldoen aan de drie doelstellingen van de vereniging.
- De thema's moeten evenwichtig zijn verdeeld.
- Ideeën met meerdere stickers krijgen voorrang.
- Overkoepelende ideeën hebben voorrang, zodat niet één van de beide buurtschappen is oververtegenwoordigd.

Over deze 23 ideeën had Cultuurland Advies afzonderlijke gesprekken met Kroondomein Het Loo, gemeente Epe, provincie Gelderland en Waterschap Vallei en Veluwe. Hieruit kwam een conceptbuurtschappenvisie dat in een gezamenlijke 'open discussie' tussen alle partijen werd besproken.⁶ Uiteindelijk zijn de oorspronkelijke negen werkthema's samengevoegd tot zes verschillende visiethema's. Onder deze thema's kwamen weer vijftien standpunten en 21 uitvoeringsopgaven te hangen. Het is de bedoeling om de komende vijftien jaar met deze standpunten aan de gang te gaan. De uitvoeringsopgaven richten zich met name op de eerste vijf jaar. Bij een toekomstige herijking van de buurtschappenvisie kunnen zo nieuwe uitvoeringsopgaven onder de vijftien standpunten worden gehangen.

"We hebben met de bewonersvisie een positieve insteek. Dat moet leiden tot een gemene deler met de andere partijen en een buurtschappenvisie."

Herman Arentsen, voorzitter van de Vereniging Gortel Niersen, in De Stentor van 1 april 2015.

³ Zie daarvoor M. Horst (2015). *Vereniging Gortel Niersen. Uitkomsten van de keukentafelgesprekken en de bewonersavond*. Wapenveld. Het bestuur van de vereniging heeft voor stap B: Bewonersvisie besloten om alleen de bewoners te vragen en niet met eigenaren van grond zonder bewoning om de tafel te gaan. In het uitvoeringsprogramma ligt dat anders, daar wordt overlegd met elke partij die op de een of andere manier betrokken is bij een uitvoering.

⁴ Zie ook [Anoniem] (2015). 'Vereniging Gortel Niersen informeert partners'. In: *Schaapskooi*. 9 juni 2015.

⁵ Bestuursvergadering van 21 april 2015.

⁶ Zie ook M. Horst (2015). 'Met een landschapsbiografie naar een integrale bewonersvisie. Een pilot in de buurtschappen Gortel en Niersen'. In: *Monumenten*, jaargang 36, nummer 6.

Intermezzo 1: het proces in beeld

Bewoners werden letterlijk aan de keukentafel naar hun ideeën, wensen en irritaties gevraagd. Elk gesprek werd in eerste instantie opgestart vanuit een interviewkaart, maar gaandeweg het gesprek nam het initiatief van de bewoner vaak de overhand.

Tijdens de keukentafelgesprekken waren er slechts twee spelregels: het interview was anoniem en bewoners konden alles inbrengen zonder belemmering van kaders. Dit om te voorkomen dat gedachten niet op tafel werden gelegd, terwijl er wellicht toch behoefte aan was.

3.1 Buurtschappenvoorzieningen (A)

In de buurtschappenvisie wordt onderscheid gemaakt tussen voorzieningen die specifiek voor de bewoners worden aangelegd, de zogenaamde buurtschappenvoorzieningen, en voorzieningen die met name gebruikt zullen worden door toeristen, de toeristische voorzieningen (zie daarvoor § 3.4). Bij de buurtschappenvoorzieningen stond het verbeteren van de communicatiemiddelen met stip bovenaan. Aandachtspunt tijdens de tweede bewonersavond daarbij was of de straling van zendmasten gevaarlijk is voor de gezondheid. Andere onderwerpen die werden ingebracht waren bijvoorbeeld een bushalte, verbetering van de communicatie met Kroondomein Het Loo, een gemeenschappelijke buurtschapsvoorziening in Gortel en het organiseren van jaarlijkse ploegwedstrijden. Het voorstel om te onderzoeken of het mogelijk is om de nieuwjaarsbijeenkomst in de jachtkamer van het Jachthuis in Gortel te houden werd op de tweede bewonersavond met groot applaus ontvangen.

“Met wifi is het mogelijk om rondom je eigen huis een 3G-netwerk te creëren.”

Een bewoner tijdens de tweede bewonersavond.

Gekozen standpunten

A1. Het verbeteren van internet en mobiele telefonie in de buurtschappen krijgt prioriteit.

A2. Vanuit de bewoners is er een grote behoefte aan een gemeenschappelijke buurtschappenvoorziening.

A3. Tussen de bewoners en Kroondomein Het Loo wordt een directe communicatielijn opgezet.

Raakvlakken bij de andere partijen zijn volop aanwezig. Wat betreft het verbeteren van internet en mobiele telefonie heeft ook Kroondomein Het Loo dit als speerpunt voor op hun gehele grondgebied. De provincie heeft er vanuit het coalitieakkoord zelfs een actieprogramma voor opgezet en bij minister Kamp aangegeven dat ze willen weten waar de ‘witte gebieden’ zonder internet liggen.⁷ Doel is om in 2019 heel het buitengebied van snel internet te voorzien. Vanaf 2016 wordt daar 70 miljoen euro voor uit getrokken. De gemeente Epe wil een faciliterende rol op zich nemen. Een actievere rol voor de gemeente is mogelijk maar dan is het aan de gemeenteraad om de ambtenaren daar opdracht voor te geven. De gemeenschappelijke buurtschapsvoorziening dient eerst een nadere uitwerking te krijgen. Wat willen de bewoners concreet? Wat is de behoefte? Pas dan kunnen overheden en Kroondomein Het Loo hun gedachten over het plan laten gaan. De komende jaren wil Kroondomein Het Loo werken aan meer openheid richting de buitenwereld. Daarom gaan ze bijvoorbeeld excursies organiseren en activiteiten met vrijwilligers opstarten. Beter communiceren met de bewoners is iets waar Kroondomein Het Loo positief tegenover staat. Het geven van informatie voor een periodieke nieuwsbrief past daar prima in.

“Ook zendmasten moeten landschappelijk zo zijn in te passen, zodat je ze bijna niet ziet.”

Arthur Ebregt, hoofd beheerzaken bij Kroondomein Het Loo, tijdens een procesgesprek.

⁷ [Anoniem]. ‘Gelderland. Graag hogere ambitie voor snel internet.’ In: *Trouw*. 4 april 2015.

3.2 Verkeer en veiligheid (B)

Bewonersinbreng

Tijdens de tweede bewonersavond ontstonden bij poster B de meeste discussies. Sluipverkeer blijkt een groot probleem te zijn en de bekendheid van de weg leidt vaak tot zeer hoge snelheden: tot boven 100 km/uur. Voor de schoolgaande jeugd, die bijvoorbeeld over de Gortelse Weg naar school in Apeldoorn fietst, creëert dit een onveilige situatie. Zij voelen het meest voor een apart fietspad langs de huidige weg. Binnen de buurtschappen zorgt de combinatie van hard rijden en dicht op de weg gelegen erven voor een onveilig gevoel. Het wel of niet afzetten van wegen door middel van bestemmingsverkeer komt aan de orde. Moet de maximum snelheid in beide buurtschappen omlaag? Op welke manier kan dat het beste gebeuren? Dat het onderwerp leeft bij de bewoners komt ook naar voren uit de – maar liefst – 41 ingebrachte ideeën bij dit thema. Wat betreft het bestemmingsverkeer is het opvallend dat ongeveer evenveel bewoners voor als tegen zijn. Wel is het duidelijk dat er wat moet gebeuren aan gevaarlijke en onveilige situaties. Opvallend is ook dat onveiligheid vooral op de weg wordt ervaren. De vraag of bewoners zich thuis wel veilig voelen werd unaniem met 'ja' beantwoord. Mocht dat in de toekomst veranderen dan is daar door een bewoner al wel een oplossing voor: met een mobiel onraadsysteem kunnen bewoners elkaar bij brand, inbraak of onveiligheid snel te hulp komen.

Gekozen standpunten

B1. De onveilige verkeerssituatie in beide buurtschappen moet grondig worden aangepakt.

B2. Verrommeling door verkeersborden moet zoveel mogelijk worden tegengegaan.

Partnersgesprekken

Kroondomein Het Loo ervaart zelf ook overlast van de huidige verkeerssituatie en zal bewonersinitiatieven dan ook steunen. Wat betreft het afsluiten van wegen heeft de gemeente Epe als beleid dat doorgaande wegen voor iedereen open moeten blijven. Niet-doorgaande wegen, zoals de Enkhoutweg, kunnen wellicht wel worden afgesloten al zal de gemeente daar ook terughoudend in zijn. Een snelheidsbeperking in beide buurtschappen ligt nu niet voor de hand, maar kan wellicht wel. Voorstel is om een nadere uitwerking aan de gemeente te overleggen in het bestuurlijk overleg, zodat gezamenlijk naar een oplossing kan worden gezocht.

“Snelheidslimieten worden structureel overtreden. Misschien dat fysieke maatregelen een oplossing kunnen bieden.”

Een bewoner tijdens de tweede bewonersavond.

“Gortel en Niersen zijn planologisch en verkeers technisch geen bebouwde kom. Daar moeten we dan een oplossing voor bedenken.”

Henk Posthuma van de gemeente Epe tijdens een procesgesprek.

3.3 Wonen (C)

Bij het thema wonen zijn vanuit de keukentafelgesprekken vijf onderwerpen te onderscheiden die de bewoners bezig houden. Zo willen enkele bewoners een betere dialoog met Kroondomein Het Loo, wordt er veel nagedacht over de erfpachtcanon, is er een levendige discussie over het wel of niet bouwen op verdwenen erven en geeft de bevolkingsopbouw stof tot nadenken. Op de tweede bewonersavond kwam dan ook naar voren dat Gortel en Niersen weer bewoonbaar moeten worden voor iedereen, zowel wat betreft leeftijd als sociale klasse. Over herbouw op verdwenen erven bleven de meningen uiteenlopen, waardoor het lastig blijft om daar een bewonersstandpunt over op te nemen. Leegstand wordt door veel bewoners als heel vervelend ervaren. Tijdelijke bewoning is dan een goede oplossing. Bijvoorbeeld in combinatie met leerkrachten van het schooltje.

“Heel aangenaam dat er een diversiteit aan bewoners is met een open houding.”

Een bewoner tijdens de keukentafelgesprekken.

Gekozen standpunten

C1. Veel bewoners zouden graag zien dat er op een andere manier naar erfpacht wordt gekeken.

C2. Een evenwichtige bevolkingsopbouw is voor beide buurtschappen van vitaal belang.

C3. De ziekte van Lyme krijgt de komende jaren meer aandacht binnen de buurtschappen.

Bij de nieuwe erfpachtcontracten heeft Kroondomein Het Loo vooral behoefte aan een vorm van standaardisatie en eenduidigheid, zodat er voor henzelf en voor alle bewoners duidelijkheid komt. Vanuit hun bedrijfsvoering heeft men overigens een gezonde stroom van inkomsten vanuit de woningen nodig. Dat betekent ook dat deze inkomsten overal marktconform moeten worden. Dat is nu nog lang niet het geval. In de toekomst zullen daarom steeds meer woningen worden verkocht, waarbij de grond als erfpachtconstructie wordt ingebracht. Het aantal ‘vakantiewoningcontracten’ zal logischerwijs dan worden teruggebracht. Doel is om steeds meer permanente bewoning te creëren. Concrete voorstellen voor ‘anders kijken’ mogen door de vereniging worden ingebracht als er rekening wordt gehouden met de bedrijfsvoering van Kroondomein Het Loo. Een lastige inbreng is de evenwichtige bevolkingsopbouw, want er mag geen sprake zijn van positieve discriminatie. Als standpunt kan dit echter wel in de buurtschappenvisie blijven staan. Wat betreft de nieuwe erven: Kroondomein Het Loo past de erven aan om ze betaalbaar te houden voor de erfpacht. Het kan dat daarbij de historische begrenzing verdwijnt, maar het staat de bewoners vrij om hun erven te versterken met cultuurhistorische waarden. En vooral bij dat laatste kan de gemeente een belangrijk rol spelen met een subsidie vanuit het Landschapsontwikkelingsplan (LOP).

“De ruime, historische erven zijn bijna niet meer betaalbaar als daarvoor een marktconforme erfpacht moet worden betaald.”

Arno Willems,
opperhoutvester bij
Kroondomein Het Loo,
tijdens de open discussie.

Intermezzo 2: het proces in beeld

Parellel aan de keukentafelgesprekken werd het beleid van Kroondomein Het Loo, gemeente Epe, Waterschap Vallei en Veluwe en de provincie Gelderland uiteen gezet en met deze partners gesprekken gehouden. Met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed hadden procesgesprekken plaats.

Op de tweede bewonersavond konden bewoners prioritering in alle ingebrachte ideeën aanbrenge. Van tevoren hadden ze de lijst met nummers en ideeën al thuis gekregen, waardoor ze op de avond zelf snel konden schakelen.

3.4 Toerisme (D)

Toerisme en toeristische activiteiten laten in veel gevallen een dubbel gevoel achter bij de bewoners van Gortel en Niersen. Aan de ene kant kwam naar voren tijdens de keukentafelgesprekken dat bewoners toeristen “wel gezellig” vinden. Maar aan de andere kant bleek er ook veel overlast te zijn. Op de vraag om dat te concretiseren kwam naar voren dat de bewoners overlast ervaren van wildkijkers die auto’s hebben met zoeklampen, stuntvliegers die urenlang boven de Gortelse en Niersense Enk ‘stunten’, hangjongeren die ‘s nachts op de parkeerplaatsen spoken, bezoekers die grof vuil achterlaten en herhaaldelijk toiletbezoek in openbare bosjes. Dat is nog naast de verkeersoverlast (zie § 3.2) en andere vormen van overlast, zoals het varkens voeren aan de Elspeterweg in Niersen. Toerisme en toeristische activiteiten drukken daarmee behoorlijk hun stempel op de kleine buurtschappen. Een eerste stap om de overlast te beperken kan zijn door het toerisme tijdens het burlen van de edelherten beter te reguleren met excursies of uitkijkpunten en het verbieden om auto’s langs de weg, in bochten of ingangswegen te zetten. Daarnaast zijn wandelaars wellicht beter te reguleren door twee wandelroutes uit te zetten. Eén in Niersen en één in Gortel en die met elkaar verbinden. Als deze beginnen op een parkeerplaats buiten de buurtschap en achter de buurtschappen langs lopen is de toerismedruk hopelijk minder. Een grote groep bewoners is overigens wel voor toeristische voorzieningen, zolang deze maar kleinschalig blijven, zoals een Bed & Breakfast, een theetuin of een biologisch eetwarenstalletje. Een mogelijk nog grotere groep is echter tegen toeristische voorzieningen, omdat ook kleinschalige, toeristische voorzieningen in Gortel en Niersen de potentie hebben om snel groter te worden. Van de bewoners hoeven Gortel en Niersen dan ook geen Orvelte (Drenthe) of Zaanse Schans (Noord-Holland) te worden.

“Bij Gortel is de overlast van toeristen beperkt door het verplaatsen van de parkeerplaats. Is dit ook een oplossing voor Niersen?”

Een bewoner tijdens de tweede bewonersavond.

Gekozen standpunten

D1. Overlast van toerisme moet zoveel mogelijk – en meer dan nu het geval is – worden beperkt.

D2. Voor toeristische voorzieningen, die nog meer overlast veroorzaken, is geen plaats in Gortel en Niersen.

D3. Een betere toeristische infrastructuur, waarmee de leefbaarheid voor zowel de bewoners als voor de toerist verbetert, is wenselijk.

Voor overlast die wordt veroorzaakt door toeristen hebben zowel Kroondomein Het Loo, de gemeente Epe als het Waterschap Vallei en Veluwe te weinig mankracht om actief te handhaven. Kroondomein Het Loo is inmiddels al in gesprek met de gemeente Epe over de overlast van varkensvoerende vakantiegangers en milieuvervuiling. Tot een oplossing is dit echter nog niet gekomen.⁸ Net als de meerderheid van de bewoners heeft ook Kroondomein Het Loo het standpunt om geen extra toeristische voorzieningen in de beide buurtschappen toe te laten. Voor een wandelroute langs bestaande paden heeft Kroondomein Het Loo wel een positieve grondhouding, maar dan zonder ‘Rustpunt’ op hun grondgebied. De gemeente Epe heeft voor de aanleg van wandelroutes een subsidie vanuit het Landschapsontwikkelingsplan (LOP). Ook het Waterschap Vallei en Veluwe staat hier positief in.

“Het waterschap heeft wel BOA’s in dienst, maar die worden niet ingezet voor overlast dat wordt veroorzaakt door toerisme.”

Peter Duteweert,
Waterschap Vallei en Veluwe,
tijdens een procesgesprek.

⁸ Zie daarvoor M. Gruben. ‘Gesprek helpt bij meningsverschil’. In: *De Stentor*. 16 april 2015.

3.5 Landschap (E)

Als het over identiteit gaat dan denken veel bewoners van Gortel en Niersen automatisch aan de manier hoe ze hun eigen landschap beleven. Vooral rust, stilte, donkerte en natuur worden als heel prettig ervaren. Maar ook de kleinschaligheid is iets wat vaak naar voren komt. Gortel en Niersen zijn van oorsprong gemengde landbouwenclaves en juist die historische verbinding willen zowel de bewoners van Gortel als de bewoners Niersen graag terug zien. Dat kan bijvoorbeeld incidenteel met schapen, koeien of graan zijn, maar zeker ook met een gemengd biologische boerenbedrijf. Het landschapsbeeld wordt dan voor veel bewoners geweldig versterkt. Opvallend is dat er tevens een aantal bewoners tegen koeien op de enken zijn, omdat het aantal vliegen dan exponentieel toeneemt. Zoneren van de koeien lijkt daarom een goed idee. Bij het fysieke landschap vinden veel bewoners het verdwijnen van de cultuurhistorische erven een achteruitgang van de ruimtelijke kwaliteit. Daarnaast missen de bewoners de historische verbinding tussen wonen en het gebruik van de enk. Andere ideeën voor het fysieke landschap lopen uiteen van het herstellen van de enkwallen en meer solitaire bomen in het landschap tot aan meer wilddruk in de buurtschappen en het vrijleggen van sprengbeken in heide. De herkenbaarheid van de buurtschappen als geheel is overigens door meer dan honderd jaar bebossen allang verdwenen. Veel bewoners zouden een nieuwe herkenbaarheid van hun buurtschap verwelkomen.

“Historisch besef, zowel bij bewoners als personeel van Kroondomein Het Loo, kan veel beter en moet tot uiting komen in de omgang met het landschap.”

Een bewoner tijdens de keukentafelgesprekken.

Gekozen standpunten

E1. Rust, stilte, donkerte en natuur zorgen voor een ongekende landschapsbeleving en worden zonder uitzondering behouden en versterkt.

E2. Het kleinschalige, agrarische karakter van de buurtschappen, met zowel fysieke relictten als levend agrarisch erfgoed, wordt benadrukt en versterkt.

E3. De ruimtelijke verspreiding van beide buurtschappen moet weer herkenbaar worden.

Kroondomein Het Loo geeft aan dat het nu niet aan de orde is, maar mocht met begrazing de begroting passend gemaakt kunnen worden, dan zal Kroondomein Het Loo ervoor kiezen om grote grazers in te zetten. Ook een biologische boer behoort in de toekomst tot de mogelijkheden. Kroondomein Het Loo geeft verder aan dat er weer een schaapskudde wordt ingehuurd voor op de Gortelsche Heide. Het open houden van de Gortelse Enk is een standpunt dat wordt onderkend door gemeente en provincie. Kroondomein Het Loo is hier ook voor, maar geeft tevens aan dat zij hier van af zullen wijken als er andere inkomsten of (subsidie)mogelijkheden ontstaan die passen binnen de beheerdoelstellingen. Ongeveer 98% van de oppervlakte van Gortel en Niersen is aangewezen als Gelders Natuur Netwerk (GNN) en Natura 2000-gebied. Voor beide beleidsvelden staat de provincie Gelderland aan de lat. Maar de Natura 2000-doelen zijn in dit gebied in hoofdzaak gericht op instandhouding. Het effect op de uitstraling naar een ander beeld van het landschap zal daarom nihil zijn. Rust, ruimte en stilte zijn in de Omgevingsvisie van de provincie Gelderland gekoppeld aan de kernkwaliteiten van het Gelders Natuur Netwerk en de Groene Ontwikkelingszone. Zowel Gortel als Niersen liggen in deze zones als wel in een stiltegebied. De provincie wil beide zones beschermen tegen aantasting van de kernkwaliteiten.

“Stilte is één van die omgevingscondities die de belevingswaarde van de natuur voor de mens bepaalt.”

De provincie Gelderland in haar Omgevingsvisie.

3.7 Duurzaamheid (F)

Bewonersinbreng

Ondanks dat het thema 'Duurzaamheid' het minste aantal ideeën voorbracht, slecht vijf unieke ideeën werden er genoteerd tijdens de keukentafelgesprekken, is er toch één bewonersidee dat meerdere malen naar voren komt. Het is een collectieve, duurzame energievoorziening, het liefst met zonne-energieveldjes, die clusters van vijf of zes boerderijen tegelijk van stroom kunnen voorzien. Een kleine groep gaf aan dat de ontwikkelingen in duurzame energievoorziening zo hard gaan, dat het zonde is om een pilot te starten. Zij wachten liever nog een jaar of tien, zodat de buurtschappen in één keer – met de laatste stand van technologische ontwikkelingen – duurzaam kunnen worden gemaakt.

"In ieder geval geen windmolens plaatsen in ons landschap."

Een bewoner tijdens de keukentafelgesprekken.

Gekozen standpunten

F1. Een – in het landschap ingepaste – collectieve energievoorziening moet de buurtschappen duurzamer maken.

Partnersgesprekken

Alle partijen kunnen zich vinden in de ambitie om een collectieve energievoorziening op te zetten. Vooruitlopend op het uitvoeringsprogramma zijn een bewoner, gemeente Epe en Kroondomein Het Loo al in gesprek en bevinden zich op dit moment in een oriënterende fase. Een collectieve, duurzame energievoorziening is iets wat Kroondomein Het Loo mede wil helpen initiëren.

"Een collectieve, duurzame, energievoorziening moet buurtschapsbreed worden opgepakt en een groot draagvlak onder de bewoners hebben."

Arno Willems,
opperhoutvester bij
Kroondomein Het Loo,
tijdens de open discussie.

Intermezzo 3: het proces in beeld

Het bestuur van de Vereniging Gortel Niersen vergaderde met regelmaat bij één van de bewoners thuis. Voor een goede verdeling zitten er zowel bewoners uit Gortel als uit Niersen in het bestuur. Dit om te voorkomen dat één van de twee buurtschappen oververtegenwoordigd raakt.

De landschapsbiografie werd niet alleen op basis van bestaande literatuur geschreven, maar er werden ook bezoeken gebracht aan verschillende archieven, waaronder het Streekarchief Noordoost Veluwe. Op die manier kwam veel nieuwe informatie over de buurtschappen naar voren.

4. Aan de slag met het uitvoeringsprogramma

4.1 Overzichtstabel

	Planning			Initiatiefnemer(s)	Partner(s)
	< 2 jaar	2-5 jaar	> 5 jaar		
A. Buurtschappenvoorzieningen					
A1. Het verbeteren van internet en mobiele telefonie in de buurtschappen krijgt prioriteit.					
A1-I. Het verbeteren van internet				Vereniging Gortel Niersen, Kroondomein Het Loo	Provincie Gelderland, Gemeente Epe (faciliterend), Regio Stedendriehoek, Regio Noord-Veluwe
A1-II. Het verbeteren van mobiele telefonie				Vereniging Gortel Niersen, Kroondomein Het Loo	Providers, Gemeente Epe (faciliterend)
A2. Vanuit de bewoners is er een grote behoefte aan een gemeenschappelijke buurtschappenvoorziening.					
A2-I. Met een verdere uitwerking dient de gemeenschappelijke buurtschappenvoorziening (bijvoorbeeld een schaapskooi, werkschuur of de kapel) een nadere invulling te krijgen.				Vereniging Gortel Niersen	Kroondomein Het Loo, Provincie Gelderland, Gemeente Epe
A3. Tussen de bewoners en Kroondomein Het Loo wordt een directe communicatielijn opgezet.					
A3-I. De periodieke nieuwsbrief van de vereniging uitbreiden met beheer-, onderhouds- en overige inlichtingen vanuit Kroondomein Het Loo.				Vereniging Gortel Niersen	Kroondomein Het Loo
B. Verkeer en veiligheid					
B1. De onveilige verkeerssituatie in beide buurtschappen moet grondig worden aangepakt.					
B1-I. Tegengaan van het sluipverkeer door bijvoorbeeld het afsluiten van wegen of het invoeren van bestemmingsverkeer.				Vereniging Gortel Niersen	Kroondomein Het Loo, Gemeente Epe
B2-II. Verlagen van de maximum snelheid in de "bebouwde kommen" voor gemotoriseerd verkeer met name in relatie tot voet- en fietsverkeer.				Vereniging Gortel Niersen	Kroondomein Het Loo, Gemeente Epe
B1-III Parkeerverbod langs de weg, in bochten of op ingangswegen.				Vereniging Gortel Niersen	Kroondomein Het Loo, Gemeente Epe
B2. Verrommeling door verkeersborden moet zoveel mogelijk worden tegengegaan.					
B2-I. Aanhaken bij de voorgenomen verkeersbordensanering van de gemeente Epe om de wildgroei van bebording terug te brengen.				Gemeente Epe	Vereniging Gortel Niersen

Begroting

Financiering

Afwegingskader

**Buurtchaps-
breed**

**Leefbaar-
heidseffect**

**Kansrijkheid
vanuit beleid**

**Budget-
realisatie**

> € 250.000	Provincie Gelderland, Gemeente Epe, Vereniging Gortel Niersen	++	++	++	+
N.t.b.	Providers, Gemeente Epe, Vereniging Gortel Niersen	++	++	+	+
< 50.000	Provincie Gelderland, Gemeente Epe, Oranje Fonds, Rabofonds Noord Veluwe	++	++	+/-	+
< € 100	Vereniging Gortel Niersen	++	++	++	++

N.t.b.	Gemeente Epe	++	++	-	+
N.t.b.	Gemeente Epe	++	++	+/-	+
N.t.b.	Gemeente Epe	++	++	+/-	+
N.v.t.	Gemeente Epe	++	+	++	++

Planning

< 2 jaar

2-5 jaar

> 5 jaar

Initiatiefnemer(s)

Partner(s)

C. Wonen

C1. Veel bewoners zouden graag zien dat er op een andere manier naar erfacht wordt gekeken.

C1-I. Beter uiteenzetten van 'anders kijken'.

Vereniging Gortel Niersen

Kroondomein Het Loo

C2. Een evenwichtige bevolkingsopbouw is voor beide buurtschappen van vitaal belang.

C2-I. Proces bedenken waarmee wel mee kan worden nagedacht over een evenwichtige bevolkingsopbouw.

Vereniging Gortel Niersen

Kroondomein Het Loo

C3. De ziekte van Lyme krijgt de komende jaren meer aandacht binnen de buurtschappen.

C3-I De hoeveelheid teken lijkt toe te nemen. De vereniging wil informatie gaan geven aan de bewoners over de ziekte van Lyme.

Vereniging Gortel Niersen

RIVM/GGD

D. Toerisme

D1. Overlast van toerisme moet zoveel mogelijk – en meer dan nu het geval is – worden beperkt.

D1-I. Proces bedenken waarmee overlast (zoals het illegale, openbare toilet op de hoek van de Oranjeweg of het voeren van varkens langs de Elspeterweg) wel kan worden beperkt.

Vereniging Gortel Niersen

Kroondomein Het Loo,
Gemeente Epe,
Provincie Gelderland

D2. Voor toeristische voorzieningen, die nog meer overlast veroorzaken, is geen plaats in Gortel en Niersen.

D2-I. Geen actuele uitvoeringsopgave.

Vereniging Gortel Niersen

Kroondomein Het Loo,
Gemeente Epe,
Provincie Gelderland

D3. Een betere toeristische infrastructuur, waarmee de leefbaarheid voor zowel de bewoners als voor de toerist verbetert, is wenselijk.

D3-I. Parkeerplaatsen moeten beter worden aangegeven op de bestaande borden en wellicht zelfs buiten de buurtschappen worden geplaatst.

Vereniging Gortel Niersen

Kroondomein Het Loo,
Gemeente Epe

D3-II. Aanleggen van één wandelroute in Gortel en één in Niersen en deze met elkaar verbinden, zodat er één groot wandelpad ontstaat, kan wel.

Vereniging Gortel Niersen

Kroondomein Het Loo,
Gemeente Epe,
Waterschap Vallei en
Veluwe

Begroting

Financiering

Afwegingskader

Buurtschaps-
breed

Leefbaar-
heidseffect

Kansrijkheid
vanuit beleid

Budget-
realisatie

N.v.t.	N.v.t.	++	++	+/-	N.v.t.
N.v.t.	N.v.t.	++	++	-	N.v.t.
< € 250	Vereniging Gortel Niersen, Rabofonds Noord Veluwe	++	++	++	++

N.t.b.	N.t.b.	++	++	-	+/-
N.v.t.	N.v.t.	++	+	++	N.v.t.
N.t.b.	Gemeente Epe	++	++	++	++
< € 20.000	LOP van de gemeente Epe, Vrijwilligerswerk van de Vereniging Gortel Niersen	++	++	++	++

Planning
 < 2 jaar 2-5 jaar > 5 jaar

Initiatiefnemer(s)

Partner(s)

E. Landschap

E1. Rust, stilte, donkerte en natuur zorgen voor een ongekeerde landschapsbeleving en worden zonder uitzondering behouden en versterkt.

E1-I In Niersen is veel geluidshinder van de forellenkwekerij. Maatregelen voor het beperken van het geluid moeten worden onderzocht. [gedeeltelijk ook D1: met geluidsoverlast van stuntvliegers van vliegveld Teuge en helikopters van het leger]

Vereniging Gortel Niersen Omgevingsdienst Veluwe en IJssel

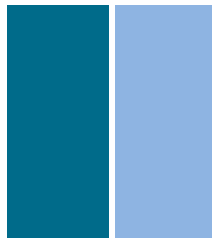
E1-II Uitzicht vanaf het Grevelt over de Gortelsche Heide herstellen

Vereniging Gortel Niersen Kroondomein Het Loo

E2. Het kleinschalige, agrarische karakter van de buurtschappen, met zowel fysieke relictten als levend agrarisch erfgoed, wordt benadrukt en versterkt.

E2-I. Door het verdwijnen van de karakteristieke erfensembles is er behoefte aan richtlijnen voor het behouden dan wel versterken van cultuurhistorische waarden op erven.

Vereniging Gortel Niersen Kroondomein Het Loo, Gemeente Epe, Gelders Genootschap, Stichting Landschapsbeheer Gelderland

E2-II. Herstellen van de enkpaden tussen de boerderijen wordt gezien als buurtschapsvoorziening en heeft een positieve bijdrage aan de saamhorigheid van de buurtschappen.

Vereniging Gortel Niersen Kroondomein Het Loo

E2-III. Vanuit de vereniging wordt een landschapsbeleidsplan gemaakt, waarin de kernwaarden (waaronder het open blijven van de Gortelsche Enk, meer vee in de buurtschappen, ruimte voor een biologische boer, etc.) uit thema E worden geborgd.

Vereniging Gortel Niersen Kroondomein Het Loo

E3. De ruimtelijke verspreiding van beide buurtschappen moet weer herkenbaar worden.

E3-I. Om beide buurtschappen beter herkenbaar te maken worden (weer) houten buurtschapsnaamborden geplaatst.

Vereniging Gortel Niersen Kroondomein Het Loo

F. Duurzaamheid

F1. Een – in het landschap ingepaste – collectieve energievoorziening moet de buurtschappen duurzamer maken.

F1-I. Onderzoek naar de mogelijkheden voor een collectieve, duurzame energievoorziening.

Vereniging Gortel Niersen Kroondomein Het Loo, Gemeente Epe, Provincie Gelderland

Begroting

Financiering

Afwegingskader

Buurtchaps-
breed

Leefbaar-
heidseffect

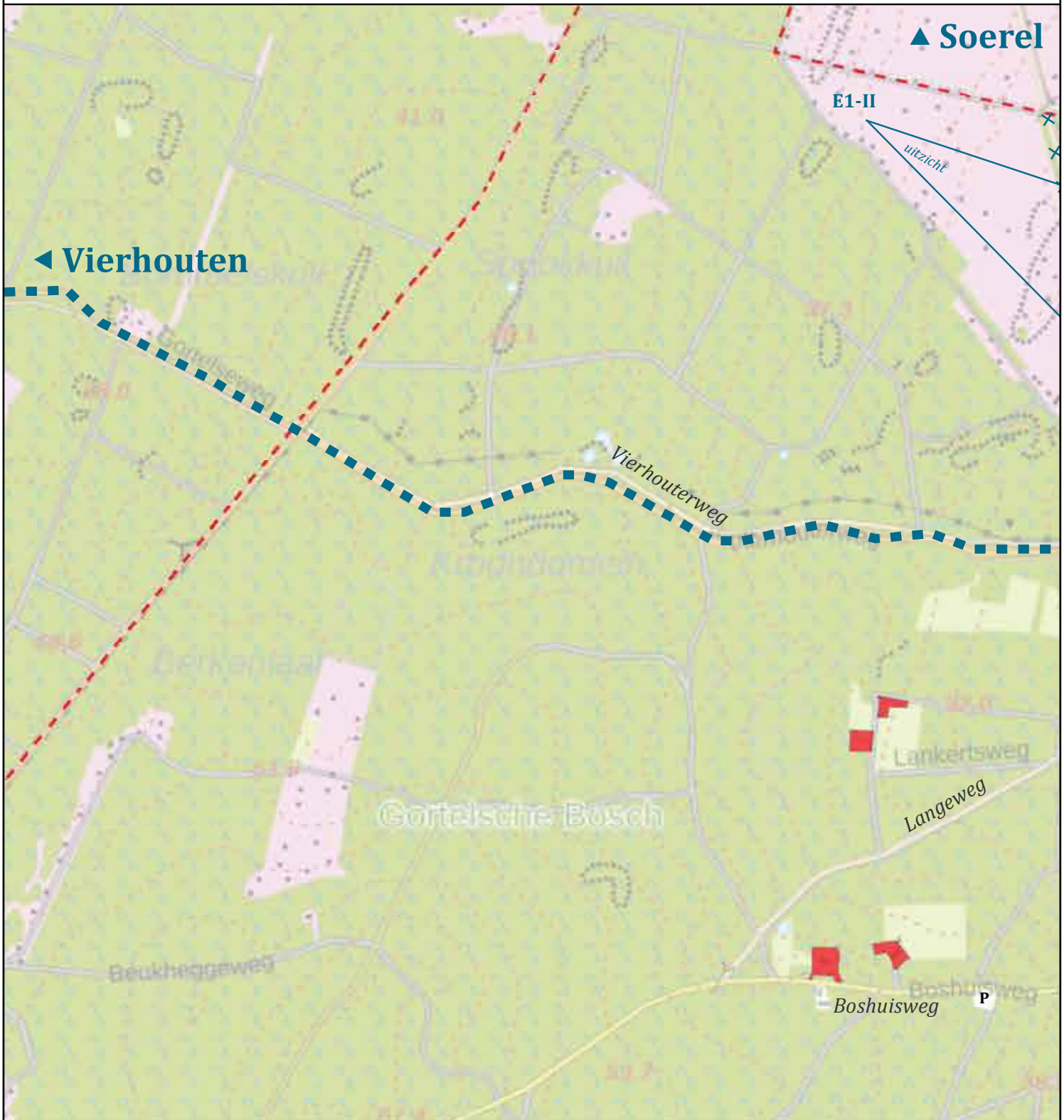
Kansrijkheid
vanuit beleid

Budget-
realisatie

N.t.b.	Forellenwekerij	+	++	+	+/-
N.t.b.	Kroondomein Het Loo	+	+	+	+
< € 50.000	LOP en archeologische beleidskader van de gemeente Epe, Stichting Landschapsbeheer Gelderland, Prins Bernhard Cultuurfonds Gelderland	++	+	++	++
< € 500	Kroondomein Het Loo	+	++	+/-	+
< € 500	Vereniging Gortel Niersen	++	+	++	++
< € 1.000	Vereniging Gortel Niersen, Rabofonds Noord Veluwe	++	+	++	++
N.t.b.	Provincie Gelderland, gemeente Epe (isolatiekosten), Vereniging Gortel Niersen	++	+	++	+/-

BUURTSCHAPPENVISIE (2015-2030)

LEGENDA

A. Buurtschapsvoorzieningen

- A1-I Verbeteren van internet (document)
- A1-II Verbeteren van mobiele telefonie (document)
- A2-I Gemeenschappelijke buurtschapsvoorziening
- A3-I Periodieke nieuwsbrief (document)

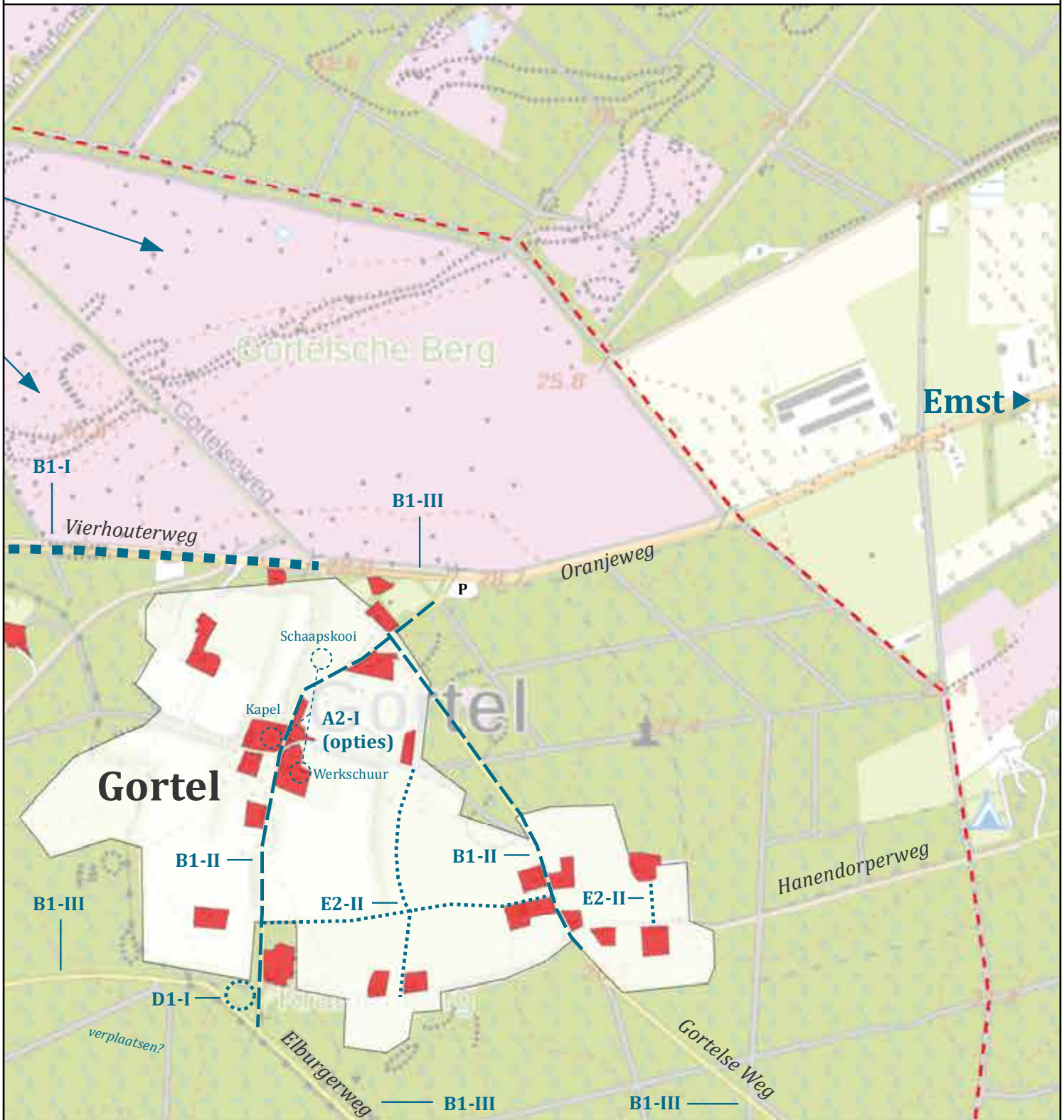
B. Verkeer en veiligheid

- B1-I Tegengaan van sluijverkeer
- B1-II Verlagen maximum snelheid
- B1-III Parkeerverbod langs de wegen
- B2-I Verkeersbordensanering (document)

C. Wonen

- C1-I Anders kijken naar erfpacht (document)
- C2-I Evenwichtige bevolkingsopbouw (document)
- C3-I Informatie ziekte van Lyme (document)

UITVOERINGSOPGAVEN IN GORTEL

▼ Niersen

D. Toerisme

- D1-I Overlast beperken
- D2-I Voorzieningen beperken (document)
- D3-I Parkeerplaatsen optimaliseren (kaart Niersen)
- D3-II Met wandelroutes recreatie zoneren (document)

E. Landschap

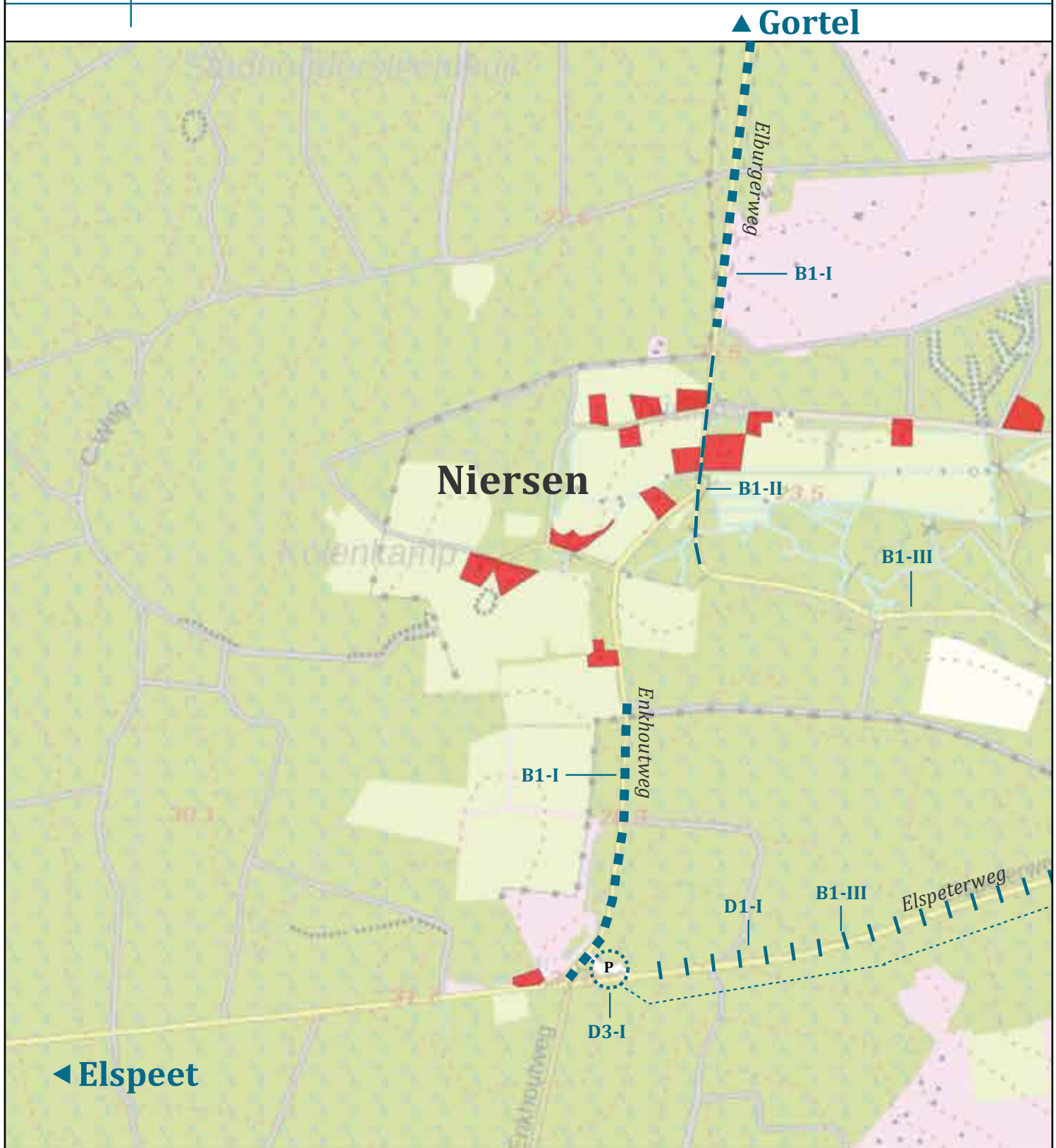
- E1-I Geluidshinder forellenkwekerij beperken (kaart Niersen)
- E1-II Uitzicht Gortelsche Heide herstellen
- E2-I Karakteristieke erfensembles versterken (document)
- E2-II Enkpaden herstellen
- E2-III Landschapsbeleidsplan opstellen (document)
- E3-I Buurtschapsnaamborden plaatsen (document)

F. Duurzaamheid

- F1-I Collectieve, duurzame energievoorziening (document)

BUURTSCHAPPENVISIE (2015-2030)

LEGENDA

A. Buurtschapsvoorzieningen

- A1-I Verbeteren van internet (document)
- A1-II Verbeteren van mobiele telefonie (document)
- A2-I Gemeenschappelijke buurtschapsvoorz. (kaart Gortel)
- A3-I Periodieke nieuwsbrief (document)

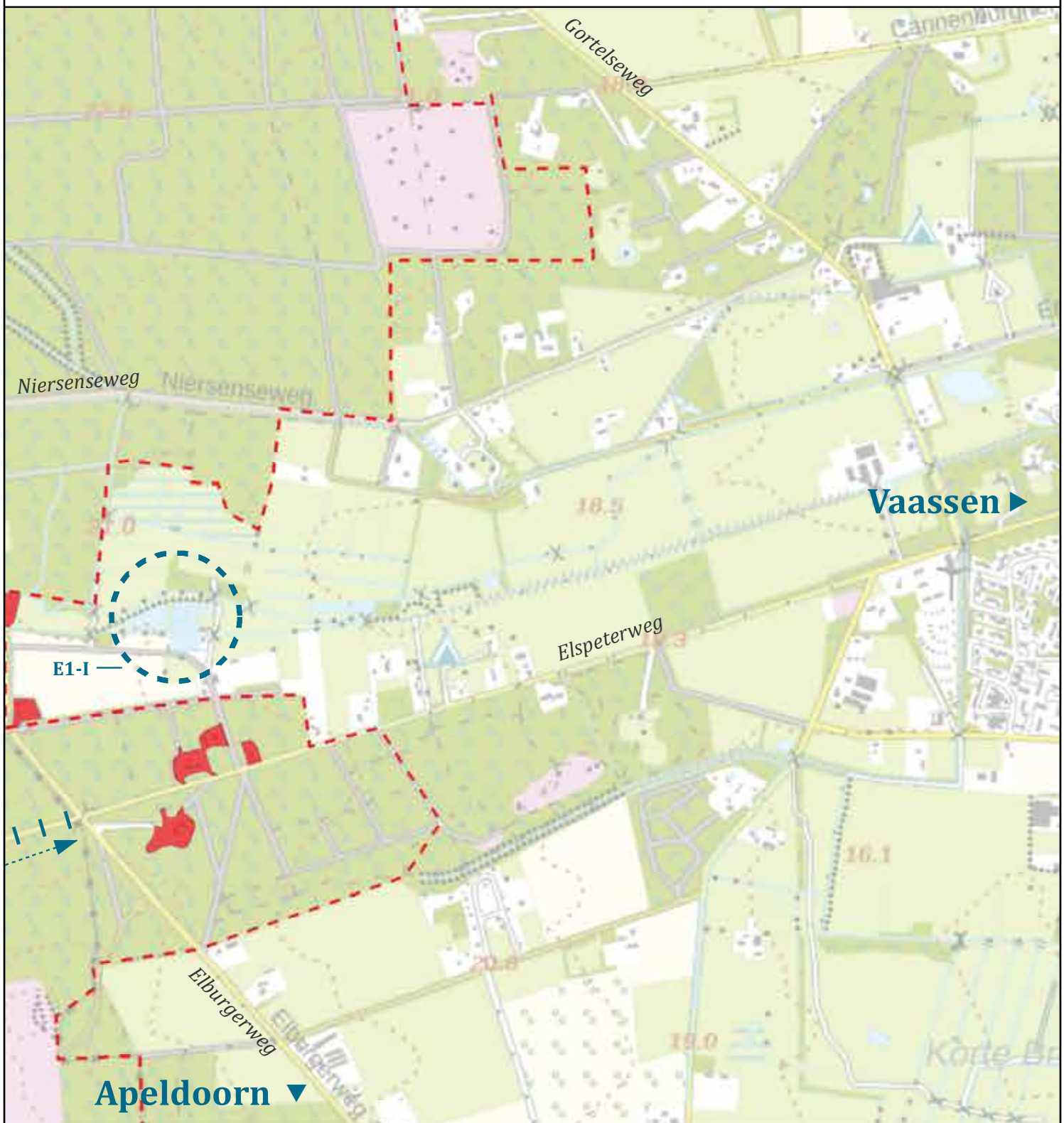
B. Verkeer en veiligheid

- B1-I Tegengaan van sluiptverkeer
- B1-II Verlagen maximum snelheid
- B1-III Parkeerverbod langs de wegen
- B2-I Verkeersbordensanering (document)

C. Wonen

- C1-I Anders kijken naar erfpacht (document)
- C2-I Evenwichtige bevolkingsopbouw (document)
- C3-I Informatie ziekte van Lyme (document)

UITVOERINGSOPGAVEN IN NIERSEN

D. Toerisme

- D1-I Overlast beperken
- D2-I Voorzieningen beperken (document)
- D3-I Parkeerplaatsen optimaliseren
- D3-II Met wandelroutes recreatie zonen (document)

E. Landschap

- E1-I Geluidshinder forellenkwekerij beperken
- E1-II Uitzicht Gortelsche Heide herstellen (kaart Gortel)
- E2-I Karakteristieke erfensembles versterken (document)
- E2-II Enkpaden herstellen (kaart Gortel)
- E2-III Landschapsbeleidsplan opstellen (document)
- E3-I Buurtschapsnaamborden plaatsen (document)

F. Duurzaamheid

- F1-I Collectieve, duurzame energievoorziening (document)

4.4 Stappenplan

Over de thema's, de standpunten en de bijbehorende potentiële uitvoeringsopgaven had Cultuurland Advies afzonderlijke gesprekken met Kroondomein Het Loo, gemeente Epe, provincie Gelderland en Waterschap Vallei en Veluwe. Op basis daarvan werd voor elke uitvoeringsopgave een stappenplan opgemaakt. Dit stappenplan is indicatief en richtinggevend bedoeld. Voornamelijk omdat persoonsnamen, beleid en standpunten van partners aan verandering onderhevig zijn.

A. Buurtschapsvoorzieningen

A1. Het verbeteren van internet en mobiele telefonie in de buurtschappen krijgt prioriteit.

A1-I. Het verbeteren van internet

1. Afstemmen met Kroondomein Het Loo (opperhoutvester Arno Willems) hoe dit samen op te pakken is. Voor Kroondomein Het Loo is dit namelijk ook een speerpunt. Ze hebben daar al wel bij aangegeven dat ze geen behoefte hebben aan een uitgebreide werkgroep.
2. Bellen met de provincie Gelderland over de voortgang van de uitwerking van de breedbandopgave in het nieuwe coalitieakkoord. Gedeputeerde Jan Jacob van Dijk staat hier voor aan de lat. Ambtelijke contactpersonen zijn Marie-José Ruiken (m.ruiken@gelderland.nl / 026-359 9939) en Martijn Bruil (m.bruil@gelderland.nl). De uitwerking betreft onder andere welke 'witte gebieden' er zijn, in welke structuur de breedband wordt aangeboden, wat de cofinanciering vanuit de gemeente en/of bewoners moet zijn.
3. Al naar gelang de uitkomst van het gesprek met Kroondomein Het Loo is het van belang om óf het gehele grondgebied van het kroondomein óf alleen het grondgebied van Gortel en Niersen door het rijk als 'wit gebied' voor breedbandopgaven aan te laten merken. Dit kan overigens via de provincie lopen. 'Witte gebieden' liggen zo afgelegen dat het voor een commerciële partij niet interessant is om te investeren, waardoor er bij subsidieverlening van de overheid geen sprake kan zijn van staatsteun.
4. Als de breedbandopgave voor het gehele grondgebied wordt opgepakt kan dat wellicht onder de vlag van de Regio Stedendriehoek. Mocht dat niet het geval zijn dan is er ook nog een mogelijkheid voor Gortel en Niersen om aan te sluiten bij het initiatief dat de Regio Noord-Veluwe op dit moment aan het opzetten is. Zij zoeken namelijk nog uitbreiding. Contactpersoon daar is Peter Zweedijk (p.zweedijk@regionoordveluwe.nl / 06-12218851).
5. De gemeente wil wel een faciliterende rol op zich nemen. Neem daarvoor contact op met Henk Posthuma. Een uitgebreidere rol kan ook, maar dan moet de gemeenteraad de ambtenaren daar opdracht voor verlenen. In dat geval moet de Vereniging Gortel Niersen een verzoek inbrengen bij de gemeenteraad.
6. Met voorgaande stappen kan een projectplan worden opgesteld dat aan de bewoners kan worden voorgelegd. Wat zijn de mogelijkheden? Welke kosten komen daarbij kijken? Hoeveel huishoudens moeten minimaal per buurtschap meedoen?

A1-II Het verbeteren van mobiele telefonie

1. Afstemmen met Kroondomein Het Loo (opperhoutvester Arno Willems) hoe dit samen op te pakken is. Voor Kroondomein Het Loo is dit namelijk ook een speerpunt. Ze hebben daar al wel bij aangegeven dat ze geen behoefte hebben aan een uitgebreide werkgroep.
2. Al naar gelang de uitkomst van het gesprek met Kroondomein Het Loo is het van belang om óf het gehele grondgebied van het kroondomein óf alleen het grondgebied van Gortel en Niersen aan te merken als geografische afbakening voor de verbetering van mobiele telefonie.

"Het is heel belangrijk om tot 'wit gebied' te worden verklaard, want dan is er geen sprake meer van staatsteun."

Marie-José Ruiken van de provincie Gelderland tijdens een procesgesprek.

"Ook de sms voor de AED bij de school komt nu niet door."

Meerdere bewoners tijdens de keukentafelgesprekken.

3. De gemeente wil wel een faciliterende rol op zich nemen. Neem daarvoor contact op met Henk Posthuma. Een uitgebreidere rol kan ook, maar dan moet de gemeenteraad de ambtenaren daar opdracht voor verlenen. In dat geval moet de Vereniging Gortel Niersen een verzoek inbrengen bij de gemeenteraad.
4. Uitzoeken welke provider(s) zendmasten hebben staan rondom Gortel en Niersen en/of het gehele Kroondomein Het Loo.
5. Contact opnemen met de provider(s) die in aanmerking komen met de vraag om óf ze hun zendmasten kunnen optimaliseren (bijvoorbeeld door zendmasten bij te draaien) óf een nieuwe mast willen plaatsen.
6. Met voorgaande stappen kan een projectplan worden opgesteld dat aan de bewoners kan worden voorgelegd. Wat zijn de mogelijkheden? Welke kosten komen daarbij kijken? Hoeveel huishoudens moeten minimaal per buurtschap meedoen?

A2. Vanuit de bewoners is er een grote behoefte aan een gemeenschappelijke buurtschappenvoorziening.

A2-I. Met een verdere uitwerking dient de gemeenschappelijke buurtschappenvoorziening (bijvoorbeeld een schaapskooi, werkschuur of de kapel) een nadere invulling te krijgen.

1. Overleggen met Kroondomein Het Loo (Arno Willems) wat globaal de mogelijkheden en onmogelijkheden zijn van een gemeenschappelijke buurtschappenvoorziening.
2. De gemeente Epe bellen (Henk Posthuma) of en wanneer de herijking van het accommodatiebeleid plaatsvindt. Wellicht dat dit er ook inpast en dat er voorzieningen en/of budget vanuit de gemeente mogelijk is?
3. De provincie Gelderland heeft in het nieuwe coalitieakkoord een regeling voor gemeenschapshuizen aangekondigd, maar dat moet nog worden uitgewerkt. Ambtelijk staat Rob Bögels (r.bogels@gelderland.nl / 026-359 9310) daarvoor aan de lat en hij verwacht voor eind 2015 meer duidelijkheid over. Een andere ingang is Bas Nijenhuis. Het is nog onduidelijk of in de nieuwe regeling ook de mogelijkheid voor 'zeer' kleine gemeenschappelijke buurtschappenvoorzieningen komt, maar het is goed om daar alvast over te bellen.
4. Uitwerken van het idee van de gemeenschappelijke buurtschappenvoorziening tot een concreet projectplan. Waar wordt de buurtschappenvoorziening voor gebruikt? Wie is er verantwoordelijk? Wat is het meerjarenprogramma? Kan de buurtschappenvoorziening rendabel worden gemaakt? Daarnaast zal er óf een nieuw gebouw moeten worden neergezet óf ruimte worden aangeboden in een bestaand gebouw. Kroondomein Het Loo wil van harte meedenken over de mogelijkheid om zoiets in bestaande (werk)schuren te creëren.
5. Overleggen met Kroondomein Het Loo of zij het zien zitten om hun medewerking te verlenen aan de voorgestelde invulling van de gemeenschappelijke buurtschappenvoorziening.
6. Met het samen vastgestelde projectplan kan dan terug worden gegaan naar de gemeente Epe en de provincie Gelderland.

“Voor ons is heel bepalend wat de invulling van een gemeenschappelijke buurtschappenvoorziening wordt. Samen alcohol nuttigen zal bijvoorbeeld geen prioriteit hebben.”

Arno Willems,
opperhoutvester bij
Kroondomein Het Loo,
tijdens een procesgesprek.

A3. Tussen de bewoners en Kroondomein Het Loo wordt een directe communicatielijijn opgezet.

A3-I. De periodieke nieuwsbrief van de vereniging uitbreiden met beheer-, onderhouds- en overige inlichtingen vanuit Kroondomein Het Loo.

1. Ongeveer een week voor elke uitgave bellen met Kroondomein Het Loo (Arthur Ebregt) om te vragen wat de laatste stand van zaken wat betreft het beheer en onderhoud is.

“Bel met ons kantoor dan kunnen we de laatste stand van zaken doorgeven.”

Arthur Ebregt, hoofd
beheerzaken bij
Kroondomein Het Loo,
tijdens een procesgesprek.

B. Verkeer en veiligheid

B1. De onveilige verkeerssituatie in beide buurtschappen moet grondig worden aangepakt.

B1-I. Tegengaan van het sluipverkeer door bijvoorbeeld het afsluiten van wegen of het invoeren van bestemmingsverkeer

+

B1-II. Verlagen van de maximum snelheid in de “bebouwde kommen” voor gemotoriseerd verkeer met name in relatie tot voet- en fietsverkeer

+

B1-III Parkeerverbod langs de weg, in bochten of op ingangswegen

1. Contact opnemen met Arnoud van de Vrugt (arnoud.van.de.vrugt@epe.nl) van de gemeente Epe om te vragen of er nog budget beschikbaar is uit het Wijkverkeersplan Vaassen-West uit 2009. Dit leek onwaarschijnlijk, maar daar is wel een kleine kans op.
2. De Vereniging Gortel Niersen kan met behulp van de rapportage *Uitkomsten van de keukentafelgesprekken en de bewonersavond* een voorstel maken voor het afsluiten van wegen, het invoeren van bestemmingsverkeer en het verlagen van de maximum snelheid. Al dan niet met inschakeling van een externe deskundige. Belangrijk om te beseffen is, is dat in het beleid van de gemeente de doorgaande wegen, zoals de Gortelseweg en de Elburgerweg, in ieder geval niet worden afgesloten of tot bestemmingsverkeer worden verklaard. Over niet-doorgaande wegen kan wellicht na worden gedacht, maar ook daar zal de gemeente terughoudend in zijn. Snelheidsverlaging is gebruikelijk voor bebouwde kommen. Gortel en Niersen zijn planologisch en verkeerstechnisch echter geen bebouwde kom. Wissel en een klein gedeelte van de Elspeterweg in Vaassen leken hierop een uitzondering, maar dat blijkt niet meer het geval te zijn. Voor Gortel en Niersen moet dan een uitzonderingspositie of een bebouwde kom worden gecreëerd.
3. Indien gewenst, ambtelijk voorbespreken van het voorstel met Henk Posthuma van de gemeente Epe.
4. Inbrengen van het voorstel in het bestuurlijk overleg van de gemeente Epe, zodat daar op gereageerd kan worden.

“De snelheid moet zowel uit de Gortelseweg en de Oranjeweg als uit de Elburgerweg.”

Meerdere bewoners tijdens de keukentafelgesprekken.

B2. Verrommeling door verkeersborden moet zoveel mogelijk worden tegengegaan.

B2-I. Aanhaken bij de voorgenomen verkeersbordensanering van de gemeente Epe om de wildgroei van bebording terug te brengen.

1. Arnoud van de Vrugt (arnoud.van.de.vrugt@epe.nl) van de gemeente Epe bellen om te melden dat de Vereniging Gortel Niersen graag wil aanhaken bij de voorgenomen verkeersbordensanering.
2. Samen met Arnoud een saneringsplan opstellen. De gemeente Epe heeft al aangegeven dat ze zullen nagaan of het mogelijk is om verkeersborden te plaatsen bij de school in Gortel om automobilisten er op te attenderen dat zij een schoolzone naderen.

“Ook verkeersborden kunnen binnen een landschappelijke omgeving passen.”

Een bewoner tijdens de keukentafelgesprekken.

C. Wonen

C1. Veel bewoners zouden graag zien dat er op een andere manier naar erfpacht wordt gekeken.

C1-I. Beter uiteenzetten van 'anders kijken'

1. Een overleg met een werkgroep van bewoners en het bestuur van de vereniging kan de term 'anders kijken' beter uiteenzetten. Belangrijk om te beseffen is dat Kroondomein Het Loo een marktconforme erfpacht en een stabiele inkomstenstroom wil hebben.
2. Discussiëren met Kroondomein Het Loo over de uitwerking van 'anders kijken'

“Een marktconforme erfpacht en een stabiele inkomstenstroom is voor ons het uitgangspunt.”

C2. Een evenwichtige bevolkingsopbouw is voor beide buurtschappen van vitaal belang.

C2-I. Proces bedenken waarmee wel mee kan worden gedacht

1. In een overleg met een werkgroep van bewoners en het bestuur van de vereniging kan worden nagedacht over een manier waarop wel invloed kan worden uitgeoefend op een evenwichtige bevolkingsopbouw.
2. Discussiëren met Kroondomein Het Loo over de gedachtegang.

Arno Willems,
opperhoutvester bij
Kroondomein Het Loo,
tijdens een procesgesprek.

C3. De ziekte van Lyme krijgt de komende jaren meer aandacht binnen de buurtschappen.

C3-I De hoeveelheid teken lijkt toe te nemen. De vereniging wil meer informatie gaan geven aan de bewoners over de ziekte van Lyme.

1. Contact opnemen met de RIVM en de GGD om te kijken of de vereniging kan aanhaken bij één van hun voorlichtingsprogramma's.
2. In samenwerking met het bestuur van de vereniging een projectplan opstellen hoe de bewoners het beste te benaderen zijn.

“De hoeveelheid teken houdt waarschijnlijk verband met het grote aantal muizen dat we momenteel hebben.”

Een bewoner tijdens de keukentafelgesprekken.

D. Toerisme

D1. Overlast van toerisme moet zoveel mogelijk – en meer dan nu het geval is – worden beperkt.

D1-I. Proces bedenken waarmee overlast (zoals het illegale, openbare toilet op de hoek van de Oranjeweg of het voeren van varkens langs de Elspeterweg) wel kan worden beperkt.

1. Handhaven van veel overlastpunten is voor de gemeente, politie, Kroondomein Het Loo en Waterschap Vallei en Veluwe heel lastig door onderbezetting. Daar zit te weinig ruimte in om een oplossing te bieden. In een overleg met een werkgroep van bewoners en het bestuur van de vereniging kan worden nagedacht over een manier waarop voorkomen of handhaven van overlast wel mogelijk is. Enkele bewoners hebben daar al ideeën voor ingebracht. Zie daarvoor de rapportage *Uitkomsten van de keukentafelgesprekken en de bewonersavond*.
2. Discussiëren met Kroondomein Het Loo en de gemeente Epe over de gedachtegang.

“Verbieden om auto’s langs de weg, in bochten of op ingangswegen te zetten zou een goede eerste stap zijn.”

Een bewoner tijdens de keukentafelgesprekken.

D2. Voor toeristische voorzieningen, die nog meer overlast veroorzaken, is geen plaats in Gortel en Niersen.

D2-I. Geen uitvoeringsopgave.

D3. Een betere toeristische infrastructuur, waarmee de leefbaarheid voor zowel de bewoners als voor de toerist verbetert, is wenselijk.

D3-I. Parkeerplaatsen moeten beter worden aangegeven op de bestaande borden en wellicht zelfs buiten de buurtschappen worden geplaatst.

1. Arnoud van de Vrugt (arnoud.van.de.vrugt@epe.nl) van de gemeente Epe bellen om te melden dat de Vereniging Gortel Niersen graag wil aanhaken bij de voorgenomen verkeersbordensanering.
2. Samen met Arnoud een saneringsplan opstellen. De gemeente Epe heeft al aangegeven dat ze zullen nagaan of het mogelijk is om verkeersborden te plaatsen bij de school in Gortel om automobilisten er op te attenderen dat zij een schoolzone naderen.

D3-II. Aanleggen van één wandelroute in Gortel en één in Niersen en deze met elkaar verbinden, zodat er één groot wandelpad ontstaat en de recreant wordt gezoneerd.

1. Overleggen met Jan Huttinga of hij tijd en zin heeft om met enkele andere bewoners de twee wandelroutes uit te denken. Belangrijk om te weten is dat de sprengbeken en de sprengkoppen niet allemaal in eigendom van Kroondomein Het Loo zijn. Mocht de wandelroute van Niersen hierlangs komen te lopen, dan kan Waterschap Vallei en Veluwe wellicht helpen met het achterhalen van de eigenaren.
2. Met een uitgedacht voorstel kan de vereniging een overleg voeren met Kroondomein Het Loo en bepalen of zij ook achter het voorstel staan.
3. Opmaken van een projectplan met alle uit te voeren werkzaamheden en bijbehorende kosten.
4. De gemeente heeft voor de aanleg van wandelroutes een subsidie vanuit het Landschapsontwikkelingsplan (LOP). Deze kan door de vereniging worden aangevraagd. Als de vereniging dat met Stichting Landschapsbeheer Gelderland (SLG) wil doen moet er nog wel cofinanciering bij. SLG is echter vooral voor het overleg met de verschillende grondeigenaren en aangezien dat in Gortel en

“Ons standpunt is dat we in ieder geval geen ‘rustpunt’ of horeca aan het begin van de route willen hebben. Vaak is dat toch de start van een wandelroute.”

Arno Willems, opperhoutvester bij Kroondomein Het Loo, tijdens een procesaansprek.

Niersen vaak alleen Kroondomein Het Loo is, kan de vereniging het ook zelf oppakken. Met opvoering van vrijwilligerswerk is het project dan wellicht met slechts één subsidieaanvraag kostenneutraal te maken.

5. Contact opnemen met Waterschap Vallei en Veluwe op het moment dat het wandelroute in Niersen langs de sprengbeken lopen. Beleid is dat binnen vijf meter van de watergang een watervergunning van toepassing is. Daarin wordt gekeken naar eventuele ecologische nadelen, zowel in het water als langs de beek. Om ontwikkelingen op het gebied van recreatief medegebruik, cultuurhistorie en sponsoring aan te moedigen, heeft het waterschap een subsidieverordening. Het gaat dan om maximaal 30% van het totale bedrag, met een absoluut maximum van € 5.000,-. Contactpersoon is Ted de Nijs (tdenijs@vallei-veluwe.nl / 06 21 67 31 12).

E. Landschap

E1. Rust, stilte, donkerte en natuur zorgen voor een ongekeende landschapsbeleving en worden zonder uitzondering behouden en versterkt.

E1-I In Niersen is veel geluidshinder van de forellenkwekerij. Maatregelen voor het beperken van het geluid moeten worden onderzocht. [gedeeltelijk ook D1: met geluidsoverlast van stuntvliegers van vliegveld Teuge en helikopters van het leger]

1. Contact opnemen met de Omgevingsdienst Veluwe en IJssel in Apeldoorn om de klacht te deponeren. Deze komen dan waarschijnlijk de geluidsoverlast van de 'inrichting' opnemen en – indien noodzakelijk – de eigenaar vermanen.
2. Wat betreft de overlast met stuntvliegers is er een overleggroep opgezet om tot een nieuw luchthavenbesluit voor vliegveld Teuge te komen. Hier zit ook een afvaardiging van de Vereniging Gortel Niersen in. Klachten kunnen worden ingebracht en in de overleggroep rechtstreeks aan de afvaardiging van de provincie Gelderland (zij staan voor handhaven aan de lat) worden gericht. De verwachting is dat het besluit eind 2015 klaar is.
3. Overleg met Kroondomein Het Loo (Arno Willems) of de geluidsoverlast ook kan worden meegenomen in de partnerovereenkomst met de provincie Gelderland.
4. Contact opnemen met Bas Nijenhuis van de provincie Gelderland. De provincie heeft geluidsoverlast in haar nieuwe Omgevingsvisie staan en gaat handhaven met de omgevingsdiensten uit stap 1. Bas Nijenhuis gaat intern kijken wat de provincie (bijvoorbeeld via Willem Drok of Dick van Holten) kan betekenen.

“Tegenwoordig hebben we ook 's nachts last van het geluid van de forellenkwekerij.”

Een bewoner tijdens de keukentafelgesprekken.

E1-II Uitzicht vanaf het Grevelt over de Gortelsche Heide herstellen

1. Contact opnemen met Arthur Ebregt van Kroondomein Het Loo of dit ook in hun beheerplan past.

E2. Het kleinschalige, agrarische karakter van de buurtschappen, met zowel fysieke relictten als levend agrarisch erfgoed, wordt benadrukt en versterkt.

E2-I. Door het verdwijnen van de karakteristieke erfensembles is er behoefte aan richtlijnen voor het behouden dan wel versterken van cultuurhistorische waarden op erven.

1. Inventariseren welke huishoudens mee willen doen aan het behouden dan wel versterken van de karakteristieke erfensembles.
2. Oriënterend bellen met de gemeente Epe (Henk Posthuma) over de gemeentelijke subsidiemogelijkheden om de cultuurhistorische waarden van erven te versterken. Waarschijnlijk is de belangrijkste mogelijkheid de gemeentelijke erfbepantingsubsidie vanuit het Landschapsontwikkelingsplan (LOP). Verder is er nog een geringere mogelijkheid op subsidie vanuit het

archeologische beleidskader als er een groter project voor één of twee buurtschappen wordt gestart. Maar het moet dan wel echt duidelijk zijn dat het niet om een enkele particuliere investering gaat.

3. Oriënterend bellen met Paul Thissen (p.thissen@gelderland.nl / 026-359 9223) van de provincie Gelderland of er weer een tender bij de afdeling Cultuur en Erfgoed open gaat en of dit project daar eventueel in zou passen.
4. Oriënterend bellen met zowel het Gelders Genootschap als met de Stichting Landschapsbeheer Gelderland om te inventariseren wat hun ervenconsulent voor dit project kan betekenen en hoe de financiering zal lopen. Met name Stichting Landschapsbeheer Gelderland heeft daar een programma voor: Dorpen in het Groen.
5. Oriënterend bellen met Wendelien Kuit van het Prins Bernhard Cultuurfonds Gelderland (gelderland@cultuurfonds.nl / 026 359 8635) of (onderdelen) van dit project in aanmerking zal komen voor een subsidiebedrag.
6. Analyseren of het mogelijk is om met een aantal van deze partijen (of wellicht helemaal zelf als vereniging) een projectplan op te stellen met 1. richtlijnen voor karakteristieke erven, 2. een uitvoeringsprogramma en 3. een projectfinanciering.
7. Met het projectplan terug naar de potentiële partijen.

E2-II. Herstellen van de enkpaden tussen de boerderijen wordt gezien als buurschapsvoorziening en heeft een positieve bijdrage aan de saamhorigheid van de buurtschappen.

1. Met behulp van de kaarten uit de landschapsbiografie kunnen de historische enkpaden worden gereconstrueerd.
2. Gesprekken voeren met de huishoudens aan de enk of zij behoefte hebben aan herstel van het enkpad dat achter hun boerderij langs liep.
3. Contact opnemen met Kroondomein Het Loo over de inventarisatie van de te herstellen enkpaden en of zij ook achter het voorstel staan.
4. In samenwerking met Kroondomein Het Loo de enkpaden herstellen.

E2-III. Vanuit de vereniging wordt een landschapsbeleidsplan gemaakt, waarin de kernwaarden (waaronder het open blijven van de Gortelsche Enk, meer vee in de buurtschappen, ruimte voor een biologische boer, etc.) uit thema E worden geborgd.

1. Overleg met het bestuur van de vereniging over welke onderwerpen er in het landschapsbeleidsplan moeten komen.
2. Overleg met Kroondomein Het Loo welke status een dergelijk landschapsbeleidsplan kan krijgen tussen beide organisaties.
3. Lezen van het beheerplan van Kroondomein Het Loo wordt aangeraden. Kroondomein Het Loo gaf dit tijdens één van de procesgesprekken mee als tip. Zij hebben namelijk het gevoel dat hun eigen beheerplan niet ver van het landschapsbeleidsplan van de bewoners af zal staan.
4. Lezen van de rapportage *Uitkomsten van de keukentafelgesprekken en de bewonersavond*. Dat geeft een beeld welke onderwerpen de bewoners allemaal hebben ingebracht wat betreft landschap.
5. Lezen van het Klein Apeldoorns Dorpenkookboek (bijvoorbeeld Hoog Soeren) en het Groot Apeldoorns Kookboek (bijvoorbeeld enken) om inspiratie op te doen.
6. Opstellen van een landschapsbeleidsplan.

“Bij een groot, buurtschapsbreed project kan er wellicht gebruik worden gemaakt van een subsidie uit ons archeologische beleidskader.”

Henk Posthuma van de gemeente Epe tijdens een procesgesprek.

“Waardevolle erfensembles met schuur, moestuin, waterput, hooiberg en/of schaapskooi zijn zo goed als verdwenen. Kunnen we die ensembles niet herstellen?”

Een bewoner tijdens de keukentafelgesprekken.

E3. De ruimtelijke verspreiding van beide buurtschappen moet weer herkenbaar worden.

E3-I. Om beide buurtschappen beter herkenbaar te maken worden (weer) houten buurtschapsnaamborden geplaatst.

1. Contact opnemen met de gemeente (Henk Posthuma) om te vragen of er een aanlegvergunning nodig is voor het plaatsen van de naamborden.
2. Contact opnemen met Bjorn Wesselink om te vragen of hij tijd en zin heeft om voor beide buurtschappen (wederom) naambordjes te maken. Wanneer dat niet het geval is een andere manier van produceren opnemen.
3. Maken van een begroting voor het vervaardigen van de naamborden, inclusief het uitzetten van eigen tijd en materiaal.
4. Budget aanvragen bij het Rabofonds Noord Veluwe.

F. Duurzaamheid

F1. Een – in het landschap ingepaste – collectieve energievoorziening moet de buurtschappen duurzamer maken.

F1-I. Onderzoek naar de mogelijkheden voor een collectieve, duurzame energievoorziening.

Hiervoor zijn enkele bewoners, Kroondomein Het Loo en de gemeente Epe al in gesprek. Aanvullend zijn er nog een aantal stappen waar over kan worden nagedacht:

1. Contact opnemen met Marianne Noordanus (m.noordanus@gelderland.nl / 026 359 8795) van de provincie Gelderland, die het programma Energietransitie uitvoert. Zij geeft aan dat er vanuit het onlangs gesloten coalitieakkoord een nieuw programma wordt opgestart. De provincie richt zich daarbij op vermindering van energieverbruik, hernieuwbare energie en innovatie. In 2015 wordt echter nog het bestaande programma uitgevoerd. Vanuit dat programma wordt geen subsidie verstrekt voor zonnepanelen (omdat deze vanuit zichzelf al rendabel zijn), maar wel voor het maken van een business case en het opstarten van lokale initiatieven voor het plaatsen van zonnepanelen. De Vereniging Gortel Niersen kan hiervoor in aanmerking komen.
2. Daarnaast heeft de provincie een gedecentraliseerde subsidieregeling voor het isoleren van woningen. Voor Gortel en Niersen loopt dat via de gemeente Epe. Bewoners kunnen een derde van de isolatiekosten gesubsidieerd krijgen tot een maximum van 500 euro bij een individuele aanvraag en 750 euro bij een collectieve aanvraag. Aanvragen worden op volgorde van binnenkomst behandeld en het lijkt erop dat de gemeente Epe nog budget heeft. Het plaatsen van zonnepanelen komt overigens niet in aanmerking voor een subsidie uit het Duurzaamheidsprofiel van de gemeente Epe. Een lening wellicht wel.

“Het idee is om vijf of zes boerderijen op één zonneveld aan te sluiten.”

Een bewoner tijdens de keukentafelgesprekken.

Bronnenlijst

Literatuur

Engbersen, R., M. Uyterlinde, S. van Arum & A. van der Kooij (red) (2005). *Dorpsbewoners maken het dorp. Toolkit bewonersparticipatie platteland*. Den Haag.

Horst, M. (2015). *Vereniging Gortel Niersen. Stap A. Een sociaaleconomische landschapsbiografie van beide buurtschappen*. Wapenveld.

Horst, M. (2015). *Vereniging Gortel Niersen. Stap B. Uitkomsten van de keukentafelgesprekken, tussen 2 maart en 13 april 2015, en de bewonersavond van 16 april 2015*. Wapenveld.

Horst, M. (2015). *Vereniging Gortel Niersen. Stap C. Speerpuntennotitie van het beleid van Kroondomein Het Loo in de buurtschappen Gortel en Niersen*. Wapenveld.

Horst, M. en L. Faber (2015). *Vereniging Gortel Niersen. Stap D. Speerpuntennotitie van het vigerend ruimtelijk beleid van de gemeente Epe in de buurtschappen Gortel en Niersen*. Wapenveld.

Horst, M. (2015). *Vereniging Gortel Niersen. Stap D. Speerpuntennotitie van het beleid van de provincie Gelderland in de buurtschappen Gortel en Niersen*. Wapenveld.

Horst, M. (2015). *Vereniging Gortel Niersen. Stap D. Speerpuntennotitie van het vigerend beleid van Waterschap Vallei en Veluwe in de buurtschappen Gortel en Niersen*. Wapenveld.

Horst, M. en Th. Melenhorst (2015). *Vereniging Gortel Niersen. Stap E. Rapportage met handvatten van de 'open discussie'*. Wapenveld.

Vereniging Gortel Niersen (2015). *Reactie bestuur op uitkomsten keukentafelgesprekken en bewonersavond*. Gortel.

Interviews

Bewoners

De landschapsbiografie is op 5 februari 2015 gepresenteerd op de eerste bewonersavond. Met 31 huishoudens zijn tussen 2 maart en 13 april 2015 (anonieme) keukentafelgesprekken gehouden. De tweede bewonersavond vond plaats op 16 april 2015.

Kroondomein Het Loo

Arthur Ebregt en Arno Willems gaven op 26 maart 2015 input voor de speerpuntennotitie. Op 29 april 2015 hebben zij in een gesprek gereageerd op de conceptbuurtschappenvisie.

Gemeente Epe

Henk Postuma, Hans van Bolderen, Arnoud van de Vrugt en Geesje Swinkels gaven op 3 maart 2015 input voor de speerpuntennotitie. Op 30 april 2015 hebben zij in een gesprek gereageerd op de conceptbuurtschappenvisie.

Provincie Gelderland

Tussen 7 en 11 mei 2015 zijn telefoongesprekken gevoerd met Marie-José Ruiken, Gijs Pelsma en Rob Bögels. Op 4 november 2014 en 15 juli 2015 hadden procesgesprekken plaats met Kees Zuidweg en Paul Thissen.

Waterschap Vallei en Veluwe

Peter Duteweert gaf op 13 mei 2015 input voor de speerpuntennotitie en reageerde op de conceptbuurtschappenvisie. Datzelfde geldt voor Gerard Willemsen op 4 augustus 2015.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Met Barbara Speleers zijn op 10 februari en 2 juni 2015 procesgesprekken gevoerd.

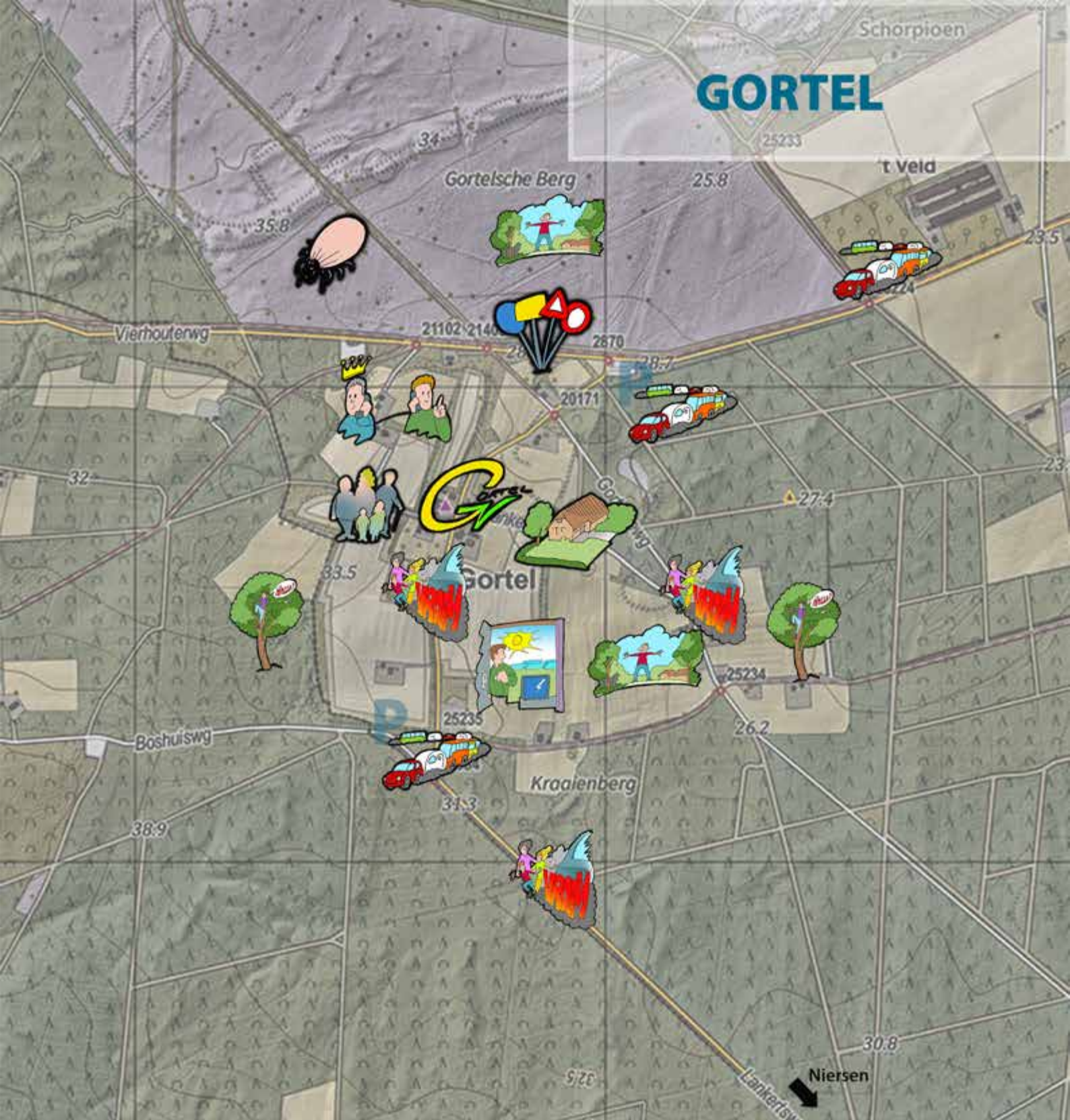
Vereniging Gortel Niersen

Tussengesprekken met het bestuur hebben plaatsgevonden op 8 april en 28 mei 2015.

Afbeeldingverantwoording

Voorpagina:	(Archief) Jan Huttinga, Gortel; Cultuurland Advies, Wapenveld; Hella van der Ploeg, Gortel.
Pag. 11:	Cultuurland Advies, Wapenveld.
Pag. 13:	Cultuurland Advies, Wapenveld.
Pag. 15:	Provincie Gelderland, Arnhem; Cultuurland Advies, Wapenveld.
Pag. 17b:	Dinoloket; Cultuurland Advies, Wapenveld.
Pag. 17o:	(Archief) Jan Huttinga, Gortel.
Pag. 18:	Cultuurland Advies, Wapenveld.
Pag. 21b:	Cultuurland Advies, Wapenveld.
Pag. 21o:	(Archief) Jan Huttinga, Gortel.
Pag. 23b:	Cultuurland Advies, Wapenveld.
Pag. 23o:	(Archief) Jan Huttinga, Gortel.
Pag. 24:	Cultuurland Advies, Wapenveld.
Pag. 25:	Cultuurland Advies, Wapenveld.
Pag. 29o:	(Archief) Jan Huttinga, Gortel.
Pag. 29b:	Cultuurland Advies, Wapenveld.
Pag. 31o:	Cultuurland Advies, Wapenveld.
Pag. 31b:	Cultuurland Advies, Wapenveld.
Pag. 33o:	(Archief) Jan Huttinga, Gortel.
Pag. 33b:	(Archief) Jan Huttinga, Gortel.
Pag. 35:	Kroondomein Het Loo, Arnhem; Cultuurland Advies, Wapenveld.
Pag. 37b:	Hella van der Ploeg, Gortel.
Pag. 37o:	Hella van der Ploeg, Gortel.
Pag. 41b:	Hella van der Ploeg, Gortel.
Pag. 41o:	Cultuurland Advies, Wapenveld.
Pag. 45b:	Hella van der Ploeg, Gortel.
Pag. 45o:	Hella van der Ploeg, Gortel.

GORTEL

C. Wonen

- anders kijken naar erfpacht

C. Wonen

- evenwichtige bevolkingsopbouw

C. Wonen

- informatie ziekte van Lyme

D. Toerisme

- overlast en voorzieningen beperken
- betere toeristische infrastructuur

E. Landschap

- landschapsbeleving versterken
- karakter buurtschappen versterken
- herkenbaarheid ruimtelijke verspreiding

F. Duurzaamheid

- collectieve duurzame energievoorziening

CULTUURLAND ADVIES

Cultuurhistorie
Gebiedsontwikkeling
Ruimtelijke planvorming

Postbus 20, 8180 AA Heerde
T: 088 - 78 44 300
I: www.cultuurland.com